

Г. Ностельник

Великі люди

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00555230 (K)

КОРИНА КОСТЕЛЬНИК

ВЪВЕДЕНИЕ

О ПОВЕДЕНИИ

10
16.972.
Львів. Бібліотека
АН УРСР

Г а в р и ї л К о с т е л ь н и к

В Е Л И К І Л Ю Д И

З Б І Б Л І Й Н О Г О М У З Е Ю

47240
/4

О п о в і д а н н я п і д т е п е р і ш н ю й у с я к у п о р у

Б І Б Л І О Т Е К А „ Л О Г О С “ 4.

Л Ъ В І В

1925

Назмон. цуг
Лист № 13-1251

Львівська державна
наукова бібліотека

№ 2889

»Добра Книжка« 52 випуск.

Присвячую українській Новій Молоді

Мойсей передумується

Хто любить своє життя, цей утікає перед смертю, якщо не може її подужати. А Мойсей, той біблійний Мойсей, носив у собі життя мільонів — життя цілого свого нещасного народу, і любив його — ах, як його любив! Тільки й було його журб та надій, що думав і мріяв про долю мільонів: як спасти бездольний народ? що зділати? відки розпочати? як докінчити?

Фараон і його донька тішилися літами, що вдалось їм виховати для Єгипту другого Йосифа: чоловіка незвичайного, розумного наче ясновидючого, палкого до діла, витревалого. Він спасатиме Єгипет від непередбачених нещасть... І вже Фараон виставив молодому Мойсеєви грамоту на намісника одної з найбільш загрожених провінцій. Але — річи не так складаються, як люди хочуть — тогож дня, коли Фараон урочистим способом мав вручити Мойсеєви декрет, довідався він про »зраду«
свого вихованка.

Мойсей мусів утікати. Ціле єгипетське самопочуття, що не сумнівалось про свою святість, його ділом було смертельно ображене. »Або ми, або він!« — думали Єгиптяни про Мойсея. »Або я, або вони!« — думав Мойсей про Єгиптян. А що їх було багато а він — покищо — був сам один, то мусів утікати.

Доки находився в межах єгипетського царства, тільки перебігав з криївки до криївки — засапаний мов сернюк, коли його гонять ловецькі пси. Аж як ступив на землю Мадіям, що на синайському півострові, спокійніше відітхнув, став почуватися чоловіком.

Був перемучений. Дотепер подорожував переважно ночами, тепер захотілось йому спочити хоч через одну ніч. А сонце вже клонилось ід заходови. Втікач розглядався по околиці: де вибратиб собі місце на нічліг? По правій стороні зачиналися каменисті горби, а одна скеля сторчала самітня, наче грубезний стовп, безпечна перед хижачами пустині. На цю скелю виліз Мойсей, і сів на її рубі, звернений лицем до Єгипту й до західнього сонця.

Славаж тобі, Господи! — зітхнув, насупив брови, і думав. Забавив він був спочинку не лише для спочинку. Ще гарячіше бажав він спочинку для думання й передумування. Людська душа в ньому, при-

бита через кілька днів звіринною долею, захотіла свobodно випростуватися... крильми потріпотати.

Одітий у білу єгипетську полотнянку, з пірамідальним єгипетським капелюхом на голові, обголений і обстрижений на єгипетський лад, увесь обсмалений з жаги сонця, гарний на лиці, стрункий тілом він виглядав у промінях західнього сонця мов пустинний ангел, що скрізь перейшов пустинні піски, й журиться: якби нещасну країну ужизнити?

І колиб не ті його живі, палкі — мов ранішня зоря — очи, бу-
лоб його можна вважати за непорушну статую з мрамору. Але ті очи!...
Чиста душа, яка ще не подібна до витертої й засмарованої одежі
фабричного робітника (бо до цього подібні душі в наших »поступових«
часах), уже на перший погляд задрожалаби була перед ними. А якщо
булаб їм ближше приглянулася, моглаби вчитати з них тайну, що за
ними ховалася... Що це не звичайні собі людські очи, а гнізда пустин-
них вітрів, які бурею понесуться над єгипетську ріку, і прикажуть їй:
вийди поза свої береги! — і вийде; і скажуть дневи: смеркнись! —
і смеркнеться; морю прикажуть: розступись! — і розступиться; скелі
прикажуть: дай воду! — і дасть.

О, Міцраїм!¹ — зітхав Мойсей, кидаючи свій погляд на далекі єгипетські низи.

Ти моє горе, ти й моя надія!

Ми ще не можемо розлучитися! Ні! Твої болотністі поля, твої цегольні й твої піраміди, ці гробниці для мертвих Фараонів, а тюрми для моїх братів, я приніс аж тут на цю скелю — в пустиню!

Ні! Так не розлучимось! Оддай мені моє — аж тоді розпрощаємося! Повідчиняй свої тюрми й казамати, віддай мені три мільйони моїх сердець, що мучаться в каторзі! О, як мучаться — аж тут на скелі, тут у пустині, далеко від тебе чую їх квиління!

Не гадай, гордий Міцраїм, що я тебе покинув, щоб уже не вернути до тебе! Ні! Але з бурею верну — з бурею, що пірве три мільйони живих людських еств, зробить з них вал, який зрівняє дорогу за собою...

А коли він так говорив (бо не тільки думав це, але й говорив), західне сонце, наче в безкрайому морі, відбивалося в його душі, і гойдалося в ній огнисте сонішне коло — наче в безкрайому морі.

¹ Так по жидівськи називається Єгипет.

Земська мудрість — замало! і земля — замало! — Ось тому я похитнувся в своїх замірах і трудах. Мало я числив на Бога, на силу, що роздає життя і смерть, а ніхто не бачить: коли і як?

Бога мені треба! неба мені треба!

Памятай, гордий Міцраїм: прогнав ти мене, щоб я в пустині Бога знайшов і з небом союз зробив! У тобі був я сам — сам між твоїми синами, сам між моїми братами, бо вони сліпі, їм ще очи не відкрилися, й вони мене не впізнали. Але.. Не ликуй передчасно! В союзі з Богом — з тим, що більше важить за три мільйони війська, верну назад до тебе!

Знаю я свою ціль: у пустині, на чужині, на самоті шукатиму доступу до Бога.

Від своєї ціли й віри перекинув Мойсей очи на минувшину й на дійсність, і став нарікати на себе самого та на своїх братів: Горе моє! Я несповний чоловік! А мої браття — несповні звірі! Це дав мені світ і їм це дав світ.

Маю лють на Фараона і на цілий його двір? — Вінжеж мене хоче вбити! Але якщоб мене той Фараон не притулив до себе, якщоб

не насичував мене своїм багатством і не розв'язав мені душі просвітою свого двору? — Аж тепер це добре розумію. Я тоді бувби таке саме безмовне, темне живло, як і мої браття, що з роду-віку гниють по цегольнях, — три мільйони людських еств без людської вдачі й долі.

Багатством я наситився, й не мав уже чого шукати для себе. Звіря в мені наситилось, і — як достиглий овоч з дерева спадає — пропало. А тоді відкрив я в собі друге своє »я« — не те, що замикається само в собі, а те, що розпливається по всій моїй минулій і теперішній історії. Я пізнав, що я виступив на світ як правнук, внук, син і брат мільйонів — а цього звіря не знає. І забажав я, щоб також те моє друге »я«, те велике, широке, було щасливе. А воно в неволі!... А просвіта виявила мені, що те моє »я« дорожше й важніше, ніж моє слимаче »я«. Атже й Бог журиться всіми, а не лише собою.

Тому вбив я Єгиптянина, що знущався над моїм братом — над одним серцем мого великого »я«. Рахунок був простий: годиться роздушити чирак, щоб не заказив цілого тіла.

Роздумував Мойсей, сидячи на скелі в пустині, мов ангел пустині, — блискавично думав.

О, Міцраїм! О, браття мої. Як вас зберу? Як вас притулю до себе? Як вам поможу? Колиб я міг розбудить у вас те друге, людське »я« — те велике, святе, що дбає про всіх!

Але вас пани-володарі нарощно й насильно держать у пеленках, у колісці, щоб ви не привикли своїми ногами ходити. Вони ж хочуть з вас мати тільки худобу — тільки робуче тягло, тож так вас і виховують. Один пастух — малий, слабий, а над сотками волів панує, робить з ними, що хоче. Алеж у волів менше »я«, як у нього. Він про всіх думає, а вони кожний тільки про себе. Вони розбиті, відділені один від одного, бо кождий журиться тільки собою, а він лучить у собі долю й силу всіх. І їм самим каже він убиватися, а вони, нерозумні, слухають його: живі живих тягнуть під різницький ніж. Нині черга на цього, завтра на того — за рік на всіх. А вони про це й не знають, бо не думають про цілість, тільки кожна часть сама про себе.

Так було, так є, так і буде... Горе волам! О, а нещасний мій народ несе на собі долю волів!

Проплакав Мойсей, ревними сльозами проплакав. Падали його сльози на пустинний пісок — покищо не приносили йому життя, не покривали його манною. Та в душі Мойсея завязувались кільці, що опісля день у день покривали пустиню небесною манною.

Одно мене *болить: мене молодість здурила! поети мене здурили! Поети — попсовані ідеалісти, що називають себе філософами, соціологами. Вони фалшують природу! А фалш — фалшом. Думаєш, що там, де зелено на землі, сама трава, а в ній скрита гадюка. Ляжеш на неї — і от лихо.

Раю я хотів для мого бездольного народу. Раю: багатства для всіх і кожного, свободи для всіх і кожного, рівності для всіх і кожного, самих солодощів для всіх і кожного... А зараз, уже нині! Ізраїль »без хлопа й без пана« — ось се був мій найсвятіший ідеал.

Яка іронія! Який нерозум!

Сам я хотів бути рівний усім моїм братам, хоч їх людське »я« ще тільки в пеленках повите. Обходився я з ними, як з рівними собі. І чи не через те попав я в нещастя? — Вчися, вчися, Мойсею, на своїх власних промахах!

Тяжко було моєму розпоетизованому серцю глядіти на це, як два мої брати, нещасні каторжники, між собою лаються, грозять собі побоями... Невжеж мало їм нагайок од панів-Єгиптян? І приступив я опечалений до них, кладу їм руки на рамя, та й прошу їх лагідно, з серця: Браття, успокійтеся! Невжеж мало вам нагайок від Єгиптян? Хоч самі собі ви не збільшувалиб мук!..

Але — о, Господи святий! — ці браття визвірились на мене мов скажені пси: »Ге! ге! А ти хто такий? Хто поставив тебе суддею над нами? Ге! Чи не хочеш ти й нас убити, як убив того Єгиптянина вчора?« — І дикою втіхою втішались, що мене зрадили, що мені доскулили.. Лячно! Один одного готов убити за кавалок хліба, за два нових; за одно дурне слово — для слимачого зиску. Але для поратуння брата — ні пальцем не кивне. Ба, готов він зрадити й того, хто хоче ратувати, — щоб тільки, хоч на хвилинку, втішатися слимачим зиском: »Аво, що я йому зробив! яку штуку я йому втяв!«

Лячно! Ні, це не люди! Це пси, що над кістю готові заїстися на смерть — брат брата, батько сина, син батька. Спить у них людська душа, тільки звіринні чутливі тельбухи в них одзиваються.

О, так! Аж тепер я це розумію. Моя молодість мене здурила, поети мене здурили! Яж мріяв про братерство в Ізраїлі, щоб не було низшого й висшого — »без хлопа й без пана«... А не так, як воно в Єгиптян та в усіх інших народів. Тепержеж ясно бачу... Братерство, демократизм, аристократизм, абсолютизм — усе пусте, пусті слова, пусті герби! А дійсну вартість має лише те: чи до народу відноситься володар з доброю волею, чи із злою? Чи він для народу батьком, що думає про його життя; чи катом, що думає про його смерть?

Єгиптянам добре при Фараоні, бо до них відноситься він з доброю волею; а Ізраїлеви при ньому зле, бо до нього він відноситься із злою волею. Мене, свого вихованка, хотів він убити ізза Єгиптянина пияка; а хто вбиває ізраїльські немовлята, цим він ордени роздає! От і все!

Князів, панів — але своїх князів, своїх панів тобі, Ізраїлю, потреба! Чи це будуть сякі, чи такі пани — байка! Це важне хіба для Єгиптян, а не для тебе. Єгиптяни так багаті, що можуть пере-

бирати страви, які при столі мають бути подавані. А ти з голоду примираєш... Доки жив твій Йосиф, заступник Фараона, доти було тобі добре — також у літах голоду. Мав ти чесне ймення, мав право, мав землю, мав волю... А відколи нестало твоїх князів, відтоді тволя доля — мов доля скотини.

Ах! »Ізраїль без хлопа й без пана« — чи це не видумка лукавих Єгиптян на загибель Ізраїлеви? »Без хлопа й без пана« — значить: що Ізраїль ніколи не підейметься, не збереться в єдність, не уформується в сильні ряди, не знатиме своєї власти й не матиме її... а киснутиме в болоті на віки вічні — під чужими панами. Требаж людській душі рости в якусь сторону. Душа Ізраїля не росте в гору, а в низ — не пнеться до сонця, а розгалужується по підземельній термі... »Ізраїль без хлопа й без пана«! — О, нічого красшого для Єгиптян, як виховувати Ізраїля в цім химернім ідеалі... про »крила без піря!« Не полетить Ізраїль такими крильми — вони хиба лише на те, щоб їх Єгиптяни зідали.

Знаю всю єгипетську мудрість, але не знаю про народ, що визволився з неволі і правив сам собою »без хлопа й без пана«. Знаю, що хлопи й пройдисвіти спасали народ — але тоді вони ставали панамі-князями, й добирали собі панів для правління народом.

О, Ізраїлю, запам'ятай собі цю науку! Гріх тобі й згадувати:
»Ізраїль без хлопа й без пана«.

З твого болота хочу я збудувати каменицю, твердиню, де низші
й висші цегли — але всі разом одна сила!

Обернувся Мойсей позад себе, а звідти наступала ніч. І зітхнув
Мойсей: О, Господи, врозуми мене, як слід! Щоб я впізнав те, що
правдиве; щоб я хотів того, що спасенне.

Ось бачу, що я доси помилявся. Чого ніде не бачив, про що
й не чув, це хотів я здійснити в Ізраїлі. Хотів я щастя для всіх моїх
братів і для кожного з них — щастя, рівності, свободи... Чи не дитинні
мрії? Ні, всі не можуть бути щасливі! Також у Ізраїлі, в божому на-
родови, всі не можуть бути щасливі! Так природа поступає, так ти,
Господи, поступаєш, — а проти тебе нема змоги. Кому життя, а кому
смерть; кому краса, кому розум; кому здоровля, а кому горб і сліпоту...
Невжеж малаби природа заховувати зужитих старців і прокажених —
з милосердя, з почуття братерства? Небавом увесь світ бувби заповне-
ний ними! Так життя само себе знищилоби. Годі! Багато дерев з землі

виростає, та не всі доживають віку: чим старший, чим красший ліс, тим менше дерев у ньому; решта мусить гинути.

Життя дорога річ, дорого треба оплачувати його. А діти й поети все хотілиби лише вкрати!

Так! дурне це: обіцувати народови забагато. Сеж значить: розбивати, марнувати сили, й не досягнути ні того, що можна досягнути.

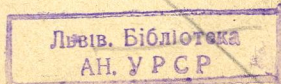
Праця, святість влади, послух, нагорода й кара — ось це закон для життя народу. Скрайности однакові овочі родять: що неволя, то й сваволя.

О, Ізраїлю! Запам'ятай собі, що не може бути свободи для вовків і для змій... Бо коли для них буде воля, то для тебе буде неволя. Хто править народом, нехай не няньчиться із ним! Бий змию і її зародок зараз — не відволікай, не уступай! Бо інакше переросте отруя твою добру волю.

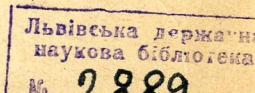
Коли Мойсей так роздумував, на долині під скелею змिया, що входила під ніч у нору, піднесла голову, й сичала на непрошеного гостя в своїй країні. А Мойсей притьма збіг із скелі, і вбив її своєю

Великі люди

2

16.972.

палицею: А щоб твій рід не розмножувався! За десяток літ твої нащадки знайшлиби моїх братів ще й у Єгипті!

Виліз Мойсей на своє місце, а сонце вже ховалося за єгипетськими низами, і довкола вже наступала ніч, що в своєму лоні носить зорі.

— — — — —
 Слава Господеви Ізраїлевому, що сотворив зорі й землю, що був твердинею для Авраама, Ісаака, Якова і Йосифа!

Слава йому за життя, за денне світло й за нічні зорі!

За слово потіхи, яке дав нашим батькам — Авраамови, Ісаакови, Яковови!

Слава тобі, Господи, від усього живого, а передовсім од Ізраїля, вибранця твого, що кличе до тебе моїми устами.

Не забудь нас, Господи, бо ми, вибранці твої, помираємо!

— — — — —
 Так молився Мойсей, а зоряне небо — мовби на зазив його молитви — щораз ясніше виступало, й обьявляло свою відвічну славу й силу.

— — — — —
 Господи! Всі сили в світі, а світ у твоїх руках! Нема нічого без твого слова! Вся наша мудрість, усі думки й діла — це тільки сільця

для нас самих, коли ти проти нас. А наша неміч — це наша сила, коли ти з нами. Ти даєш долю народам — долю й недолю!

О, Боже наших предків Авраама, Ісаака, Якова, Йосифа! Задовго наша недоля триває! Чи ми ще твій вибраний народ? чи може ти нас уже відкинув? Обізвися, Господи Ізраїлів! Колись ти говорив з нашими батьками, заключив з ними святий союз. І карав ти через них народи і спасав — яка вже була твоя воля. Чи нині вже не ті часи? Чи ти вже нині не наш Батько? Чи не будеш уже говорити з нами?

Промов, о Господи святий, вияви нам свою силу, простягни свою руку, й визволь нарід свій із неволі!

Ось я один з цілого Ізраїля, мов посол висланий до тебе. Інші роблять цеглу для Єгиптян, жують тверду кору свого хліба — не мають часу думати про тебе, шукати доступу до тебе.

Що буде? як буде? де? коли?

Ах, множество думок псує душу! Розхолітує її сили, розділює розум од серця, волю від совісти. Віра, непохитна віра — це сила душі. Розум і серце, волю й совість віра стоплює в одно розтоплене залізо, яке спалює все, що йому противиться по дорозі.

Господи! Моя віра — мов розтоплене залізо!

Не вступлюся тобі, ні! Не збуджуся й не змучуся, аж наповню пустиню й це зоряне небо своїми зітханнями й призовами, аж перелетиться чаша неба, верхом наповнена моїми молитвами й стонами, — аж обізвешся! Аж дістану бич з твоєї руки — бич, що буде для Єгиптян змиєю, а для моїх братів обручем, що сполучить їх у єдність під твоїм імям.

Нехай стрепенеться Єгипет! А Ізраїль нехай готується до великих діл!

Так зітхав до Бога Мойсей, утікач, на скелі в землі Мадіям, на самоті, в ночі, на перепутті свого життя.

І уложився до сну на скелі. А небо — те небо, що над пустинею, якого краса є нагородою для пустині за її вбожество й мертвоту, те небо накривало Мойсея, й вилискувалося не лише там у горі, але й у його душі. І зорі — ті, що на небі, і ті в серці — стерегли його, щоб він завтра, скоро день, міг щасливо вибратися в дальшу дорогу в пошукуванню за Господом і його союзом.

Наречена смерті

»Князя-мужа нам потрібно, щоб нас спас!« — закликав весь Ізраїль у нужді.

Амоніти на горах. Галаад*) горить. Ізраїль утікає. Сироти плачуть. Ворог пре вперед. Торохтять його залізні вози. Іржуть його коні. Тра-туть розквітлі виногради... Смерть на Ізраїля!

»Князя-мужа нам потрібно, щоб нас спас!« — кликав весь Ізраїль у нужді.

А по місяцеви... Вже гнили Амоніти під землею — мертві. Ізраїль безжурний порався коло своїх виноградів. По праці спокійно вилежу-вався в тіни. Тільки діти гралися в війну.

Вільна ізраїльська земля прислухувалась новій пісні, що гомо-ніла то зпід оливки, то зпід фіги, то з середини винограду:

*) Так називався край за Йорданом.

Ликує Ізраїль, ликує —
 Бо спас його князь Єфтаї!
 В день горя він дався пізнати:
 Мов грім Амонітів побив!
 О, диво! Останній став першим!
 А пройдисвіт став князем!
 Глядіть! — Галаад, той гордий,
 Припав Єфтаєви до ніг!
 Котрого прогнав був з оселі,
 Тепер йому жезло вручив!

Радісно віддихувала ізраїльська земля під гомоном цієї пісні. Наливала грозно по виноградах; збирала оливу по оливках. Заживала плодів великого діла свого нового князя.

Тільки одна ізраїльська душа — там у зелених галаадських горах — ще проживала всю грозу, що проминула мов буря над Ізраїлем, — ще докінчувала її.

Була це одначка дочка нового князя Єфтая.

В галаадських горах дивне весілля — невидане, нечуване. Одиначка дочка нового ізраїльського князя Єфтая — пані-молода. На її голові міртовий вінок, довкола неї товаришки-дружки. Вже місяць. Як день, так ніч. Але де жених? де жених? — Жениха нема! Пані-молода — наречена смерті. Співають дружки і плачуть. Плаче й співає пані-молода. Граються і плачуть. Закосичуються і плачуть. Танцюють і плачуть.

Пристанула пані-молода. Глядить далеко в світ. Її сині очі широко отворені.

— Дружки мої любі, що це я чую: »Князя - мужа нам потрібно, щоб нас спас!«.. ?

— Князівно наша дорога! Це голос Ізраїля зперед місяця, коли Ізраїль був у нужді.

— Дружки мої любі, що це я чую:

»Ликує Ізраїль, ликує —

Бо спас його князь Єфтай!«...?

— Князівно наша дорога! Це голос Ізраїля з нинішніх днів.

— Ах, невжеж це дійсність, дружки мої любі? Все те я чую, все те я бачу... Час застановився в моїй душі. Немає для мене минулих

днів. Бачу грозу над Ізраїлем, бачу його славу... Та чи це не сон? чи не сон, дружки мої любі? Посвідчіть мені!

— Не сон, не сон, а щира, щира правда!

— Ах, що я чую! Ах, що я бачу!

...Амоніти на горах. Галаад горить. Ізраїль утікає. Сироти плачуть. Ворог пре вперед. Торохтять його залізні вози. Іржуть його коні. Тра-
тують розквітлі виногради... Смерть на Ізраїля!

»Князя-мужа нам потрібно, щоб нас спас!« — кличе весь Ізраїль у нужді.

Невжеж воно так, дружки мої любі?

— Так було! так було! князівно наша славна!

— Пробує Ізраїль щастя в бою. Не ведеться. Ні сили, ні єдності, ні відваги, ні посвяти... Зібрались Галаадці. Радять. Час наглити...
»Нехай буде князем Єфтай!« — »Цей негодяй? син повії, прогнаний з Галааду, щоб не ділився з нами батьківщиною?!« — »Цей! — що тепер у горах гайдамакує!« — Посилають послів. Посли приходять. Падуть до ніг Єфтая: »Ходи з нами, та будь нам князем, бо ми в нужді!«

Невжеж воно так, дружки мої любі?

— Так було! так було! князівно наша славна!

— Ось іде Єфтай у Масфу*). Складає Ізраїлеви присягу перед Господом. Складає Ізраїль присягу йому — перед Господом, у Масфі, де дім божий... Сором і нечесть у серці Єфтая. Змити він хоче сором із себе — хочби й власною кровю. І поклявся Єфтай перед Господом: »О, Ягве! Якщо я побю синів Амона, й ціло верну до хати, принесу тобі в жертву те, що перше вийде мені на привіт із моєї хати!«

Невже воно так, дружки мої любі?

— Так було! так було! славна княжно наша!

— Ах, що я бачу!.. Втікають Амоніти. Вкривають дорогу за собою — своїми трупами й залізними возами. Єфтай жене за ними — від Ароера до Меніта, до виноградів, що на рівнині. Розбив шелом на їх голові, вибив їм меч із рук, розтороцив їх залізні вози; — бо Ягве був з ним. Вертає Єфтай до свого дому в славі.

Мій батько князем! Мій батько побив Амонітів!... Чи це не сон? чи не сон, дружки мої любі?

*) Під той час одно з головних міст ізраїльських.

— Не сон, не сон! а щира, щира правда! славна княжно наша!

— Виходить Ізраїль на привіт своєму спасителеви. І я йду — я, його дочка одиначка. Іду з музикою, з бубнами. Грайте й співайте, бо годиться тепер!

Та що це?... Відважний мій батько зблід, роздер собі одержу на грудях, як мене вглядів. — »Ах, доню моя! що ти мені зробила!« — Що я зробила?... »Не маю дорожшого над тебе — та й тебе жертвувати мушу! Ти ввійшла в сільце мого обіту!«

Чи це не сон, дружки мої любі?

— Не сон, не сон! князівно наша славна!

— Мій батьку-князю! Як ти поклявся, нехай так і буде! Ти не думав про це, і я не думала про це — та видно: Ягве думав. Тількиж тебе прошу: позволь мені, дівчині під весільний вінок, з товаришками-дружками піти в зелені гори галаадські, на два місяці часу. Щоб я оплакувала дівочість свою.

І ось я тут з вами, дружки мої любі! Чи це той час, мій останній час? Життя за мною, смерть передо мною — а я одно одною, а друге другою обіймаю рукою. Чи я вже вмерла? Чи я ще живу?

Невже це не сон, а щира, щира правда?

— Не сон, не сон! князівно наша славна!
Ось ми з тобою! Ось ми з тобою — ще живою!

— — — — —
І плакали дружки. Плакала пані молода.

*

В галаадських горах зелень і сонце. З міртовим вінком на голові дочка Єфтая-князя до своїх товаришок-дружок промовляє:

— Розважуйте мене, дружки мої любі! Бо я як квітка, що зівянуть має — перед часом. Весь Ізраїль ликує, а я сумую. Ізраїль живе, а я вмираю!

— Ось ми з тобою, славна княжно наша! Ось ми з тобою — ще живою!

— Дружки мої любі! Чи добре зділав Єфтай, ваш князь, а мій батько, коли Богови поклявся клятвою обіту?

— Добре! добре! славна княжно наша!

— Дружки мої любі! Чи добре зділала я, дівчина під весільний вінок, коли послухала батька свого? І не тільки послухала, але й розважувала його. І не думаю втікати із гір у світ, а верну в Масфу — в огонь обіту!

— Добре! добре! славна княжно наша!

— Добре діло приносить радість. Якщо ви радісні, то танцюйте зо мною, дружки мої любі! Танцюйте довкола мене, я буду в середині — яж пані молода, наречена смерти!

Возьміться за руки, оточіть мене вінком своїх сердець! Нехай із свого престола гляджу на життя, що мене оточує, а від мене втікає!

— Гляди на нас, князівно наша — наречена смерти! Ось танцюємо довкола тебе... Що нам іще прикажеш?

Славний твій жених, преславний! Довге весілля тобі він справляє — через два місяці! В гарному домі тебе він приймає — в горах галаадських, під синім небом, під зеленими деревами, між запашними квітами.

Що нам іще прикажеш, славна княжно наша?

— Розважуйте мене, весільні дружки мої! Щоб я свого жениха ще більш полюбила! Славний мій жених, преславний! Сонце завісив він на склепінню свого дому, щоб світило в день. А місяць, щоб світив в ночі. Чи є ще на світі такі женихи?

— Немає, немає! славна княжно наша!

— Пташками мене в день звеселяє. А нічку розважує рясними, мов хмара, свіркунами. Мовчать скелі, слухняні рабині, — бо їх княжна між ними!

— Мовчать скелі, князівно наша, бо їх княжна між ними!

— Дружки мої любі! Скажіть мені правду: Хто мене вибрав? — Чи Смерть? чи Ягве?

— Ягве тебе вибрав, Ягве! На тебе своє сільце він наставив! Пришле він по тебе вогнистий свій віз!

— Дружки мої любі, коли він пришле? Скажіть мені правду: скільки ще днів пробуватиму з вами?

— Не числи ти днів, князівно наша! Не дні, а століття, мов краплі дощу, минають: було — тай нема! Тільки велике діло слід за собою лишає!

— Дружки мої любі, ходімо між квіти! Сядьмо на квітистому місці, хай стану я квітом — коли Ягве захотів мене зірвати для себе!

Квіти мої любі! Я така, як ви! Моя доля така! — Коли ви найкрасші, тоді вас зривають!

Дружки мої любі! Роса на квітах — чому квіти плачуть?

— Плачуть квіти, плачуть, бо в тузі є сльози і в радості є сльози!

— Дружки мої любі! Чи маєте яке слово проти моїх сльоз?

Ось глядіте: там Масфа!... Дорогу Масфу я собі нагадала! Як я тужила за батьком, коли він гайдамакував у горах, і не смів показатись у Масфі! А тепер мій батько князем у Масфі, а я не смію показатись у ній! — Ягве хоче жертви! Ягве хоче жертви! Чи с'як, чи так. Масфо моя дорога! Ще тільки раз тебе побачу!

Ох, як плачу!

— Не плач, не плач! князівно наша славна! Масфа матиме тебе на віки — в душах своїх доньок і синів.

— Ой дружечки мої! Земля має дві душі: день і ніч. І я маю дві душі: ясну, як день, і темну, як ніч.

Дружечки мої! тяжко вмирать молодому — це моя ніч! Я мужа не зазнаю, в огні згоріти маю — це моя темна ніч!... Але я Ізраїля відкуплюю, свого батька відкуплюю — це мій білий день! Хоч тяжко вмирати, я радо вмираю.

Вмираю — а ще живу. І борються в мені — ах, борються люто день і ніч. День переважає. Ніч переважає. Що переважить? — День переважить — бо я Ізраїля відкуплюю, я батька відкуплюю! День — святий і життєдайний!

Ах, але тепер переважає ніч — бо її пора! Бють каламутні жерела десь із дна серця, й виносять на соняшне світло моєї душі смуток і тривогу... Й закривають сонце.

Не глядіте на мене, товаришки мої, бо моя ніч надходить! Покладіться спати, заплющіть очі — бо я роздягаю свою душу, й стидно мені перед вами!

Не глядіте на мене, бо стидно мені, що я з тривоги ридаю...

*

Дочка князя Єфтая ходить по горах галаадських — сама. Тужить, ридає.

— Гори галаадські! зелені гори! скалисті гори!

Вже більш вас не побачу ніколи!

А німі гори відозвались: »Ніколи!«

— Ні з Масфи: здалека... Ні зблизька!

За ягодами до вас я ходила, й вечером домів вертала — з надією, що й на другий день і за рік знова прийду до вас. А тепер я вже більш не прийду до вас — ніколи!

А німі гори відозвались: »Ніколи!«

— Я вас полюбила! До вас я випросилась на весільний мій час: як мій батько заручив мене, що й сам не знав про те і я про те не знала!

Ах!...

А німі гори зітхнули: »Ах! ах!«

— Гори галаадські! Зелені гори!

Я вас спасла — для Ізраїля! За вас умираю! Щоб ізраїльські діти могли на вас глядіти й своїми називати... Щоб ви могли ізраїльським пісням прислухуватись...

Я, що підчас кровавої розправи сиділа в хаті, я вас спасла! Я, дівчина під весільний вінок, пожертвувала свою кров за вас! І прийшла я до вас, щоб вашу печать понести у вічність — до Бога.

В заміну за вас, у заміну за сто тисяч ізраїльських душ, у заміну за волю Ізраїля мене Ягве бере...

Гори галаадські, моя кров дорога!

А німі гори відповіли: »кров дорога!«

— Затрусився мій батько, відважний князь Єфтай, роздер свою одержу: »Доню моя, що ти мені зробила?« — Та я не затрусилась! Мій батьку-князю! — я так йому сказала — хай буде так, як ти присяг! Ти про те не думав і я про те не думала, але Ягве думав!

Мій батьку-князю! — я так йому сказала — це не я зробила! Це Ягве зробив — бо Ягве не жартує! Ягве хоче жертви! Він любить відважних і словних — тих, що не втікають... А чи забагато він хоче? — Одну однісеньку душу! Нині одну; як ні, то завтра десять; за місяць — сто тисяч; за рік — увесь народ! Мій батьку-князю! Ти про це не думав — але Ягве думав!

Скажіте, зелені гори галаадські, чи про те Ягве думав?

А німі гори відповіли: »Ягве думав!«

— Гори галаадські! Мій батько зділав, як Богови поклявся. Мій батько не єгипетський купець, не вавилонський адвокат і не витертий ключ, що крутиться сюди й туди, а не відчиняє й не замикає. Чиж мав він казати: »Про все я думав, як клявся, та про свою доню не думав. А про що не думав, на те й не клявся«...? Не думав мій батько, але Ягве думав — а батько сказав. — Чи мав він дурити Бога, щоб

себе здурити? Мій батько не єгипетський купець, не вавилонський адвокат.

Гори галаадські! Не було мене на світі і знова не буде. Але Ягве вічний — і його волю треба сповняти. А Ягве мене зажадав — в заміну за вас, у заміну сто тисяч ізраїльських душ, у заміну за волю Ізраїля...

І ось прийшла я розпрощатись із вами! Дівочтво своє оставляю вам — нехай буде вічне, як і ви, лісисті гори галаадські! Лісисті й каменисті! Бувайте здорові, мої рідні гори! Молодому серцю жаль вас покидати — на віки!

А німі гори зітхнули: »На віки!«

*

В галаадських горах пані-молода з товаришками-дружками.

— Дружечки мої, сестрички мої, збудітесь! Скажіте мені: чи добре Ягве зділав, коли вибрав собі одиначку дочку Єфтая-князя в заміну за галаадські гори, за сто тисяч ізраїльських душ, за волю цілого Ізраїля?

— Добре, добре! славна княжно наша!

— А котрий це нині день мого весілля, що мені його Ягве справляє?

— Не питай ти про день, бо всі дні минають! Нема такого, щоб пристанув, та сказав: далі годі! — Підеш ти перша, а ми за тобою! А ті, що прийдуть по нас, казатимуть про нас: »Уже відійшли — давно! Яка ріжниця: чи жили сто літ чи сімнацять?« — Але дочка Єфтая оставить своє ім'я — на віки!

— Дружки мої, сестрички мої! Неслава в Ізраїлі дівувати на віки. Вас возьмуть під вінок, не такий, як мій! Матимете мужів, родитимете синів — славу Ізраїля. А що ви казатимете про мене?

— Казатимемо: що дочка Єфтая — весільний вінок на нашій голові; що без неї й миб не вінчались; бо Ізраїль бувби мов столочний квітник...

— Сестрички мої любі! Обцілуйте мене — розцілуйтесь зо мною! Передаю я вам дівоцтво своє: хай у вас цвите, хай і плід приносить!

— Сестричко наша люба! Цілуй ти нас — розцілуйся ти з нами, бо час одходить, а ти вибрана між нами! Ти приносиш долю!

Вже завтра буде той день, коли вертати нам у Масфу.

— Ах, сестрички мої! Збирайте мої сльози, бо це квітки, що їх собі завтра Ягве зірве!

* *

Так оплакувала своє дівоцтво дочка Єфтая в галаадських горах день у день через два місяці — з своїми товаришками. А по двох місяцях вернула в Масфу, щоб батько виконав на ній свій обіт. І коли вже лежала на жертівнику, її товаришки з галаадських гір співали весільні пісні, й переплітували їх окликами:

»Добре зділав Ягве, добре!«

»Добре ти зділала, князівно, добре!«

»Ти була готова вмерти за народ!«

Але — як переказують св. книги — дочка Єфтая ще й по смерті не розлучилася з доньками Ізраїля. Через довгі ряди-годи приходила вона до галаадських гір оплакувати своє дівоцтво.

І завівся такий звичай в Ізраїлі, що доні Ізраїля через чотири дні в році виходили до дочки Єфтая в галаадські гори, й розмовляли з нею.

— Доню Єфтая! доню Єфтая! Чи добре зробив Ягве, Господь Ізраїля, коли собі вибрав тебе одну в заміну за галаадські гори, в заміну за волю цілого Ізраїля?

— Добре! добре! — відповідала дочка Єфтая то зі зворів, то зі скель — за сто тисяч душ узяв собі Ягве тільки одну душу!

— Доню Єфтая! Чи добре зділав Єфтай, словний князь ізраїльський?

— Добре! добре! — відповідала вона — бо він те зділав, що Ягве думав! Не хитрив душею!

А дівчата співали:

Добре зділала дочка Єфтая,

Бо за волю Ізраїля

Радо віддала своє життя!

Голос дочки Єфтая доні Ізраїля чули, але лица її не бачили.

Самсонова любов

Коли Самсон, пострах для Філістимів, переходив через юдейські поля до своєї любки, Філістимки Далілі, — чи це було з раня, чи з вечора, юдейські дівчата, що йшли в поле з раня, або вертали з поля вечором, співали за ним:

Чи мало тобі, Самсоне, дівчат юдейських?

Чи мало розкішного квіту в Юди?

Чого ти собі сподобав Філістимку:

Лукавую доню ворогів Юди?

Гей, зрада, гей зрада в серці Філістимки!

Пропаде марно спаситель Юди!

Звичайна дівоча зависть говорила з юдейських дівчат. Розумів це Самсон, і — бувало — оглянувся на них, усміхнувся, та йшов своєю дорогою. Нічого злого юдейським дівчатам він не думав робити.

Їх зависть ще більш роздмухувала його любов до Філістимки, як легіт-вітер роздмухує вогонь у полі. І не тільки це! Самсон любив юдейські дівчата — булиж вони його родом і кровю! Любив їх — але як батько свої діти. Так тай і прощав він юдейським дівчатам дрібні промахи — як батько дітям. Що своє — то своє, а не чуже!

Але кохати їх, як любку кохається, — то вже ні! Ніщо не тягнуло його до юдейських дівчат. Щож ізробити? Не пан чоловік над своїм серцем — хиба, що вправиться в тій штуці. А Самсонови ніяк не було вправитися в тому. Як ударити — ну, то й тріщало все під його залізною рукою. А відколи став переможцем Філістимів і суддею в Ізраїлі, почував себе »паном«, висшим за всіх, і робив, що йому було любо.

Філістимки манили його серце — тож він і кохав їх: сміло, явно, не зважаючи нінащо. Все, що противилось його любови, вмів він зломати, роздушити, мов тростину в пальцях. Часами робила йому докори його власна совість: Як то, що ти, переможець Філістимів, кидаєш своє серце під ноги Філістимкам?... Тоді Самсон був лютий на цей голос своєї власної душі (цеж було для нього найбільш неприємне), і так сам собі відповідав: Або я дурний, чи що? Не я Філістимкам, але Філістимки мені служать — як і годиться для переможця Фи-

лиstimів! — Всеж таки голос несупокою в його душі тим не втихомирювався на завжди. Але Самсон, вічний борець, поборював його кожний раз, і втішався тим, що має нагоду поборювати своїх противників — хочби вони були тільки в його душі.

Знав Самсон ласщі також юдейських дівчат. Та коли в серці порівнював Юдейку й Филістимку, то Юдейка якось зникала зперед його віч — тратила всі свої краски, примани, ба й ціле життя (так, як тратять для нас ціну всі річи, до котрих ми вже звикли); а Филістимка заповнювала всю його уяву. Юдейка була для Самсона тим, що будний день у тижні; а Филістимка — мов шабас у тижні. Бо і якжеж ні? Деж Юдейка була? Що вона вміє? Яка її вдача? Як вона говорить? Як вона ходить? Як кохає, як пестить? — Нема про що й говорити! Виросла Юдейка під шатром; пересякла димом та овечою вонню; з багатства землі й життя знає хиба стільки, що домашній воробець, — може раз у життю напилась води з Йордану; говорить лише про вівці та про ячмінь; а ходить так, як на вітрі гойдається дубова гудзувата й покручена гиляка... От собі дівка!

Не те Филістимка! Надихана вітром безмежного моря, лучить у собі всі кінці світа; вихована в камяній палаті, бувала, панська,

»висша«; як вона ходить! як говорить! як цілує! як пестить — одна за десять їх! Щораз нова, свіжа; заєдно багата життям і чарами життя.

Коли так Самсон порівнював Юдейку й Филістимку, то його серце рвалось до Филістимки. Филістимка — здобуток; Юдейка — втрата! — Такий був вислід розумування безрозумного Самсонового серця.

Вже з молоду, як тільки доріс до женихання, Самсон сподобав собі Филістимку з Тамнати, й просив свого батька: Возьми мені її за жінку! — Хоч історія скінчилась нещасливо для Самсона (вже ця перша Филістимка зрадила його), його серце й далі липло до Филістимок. То заходив до якоїсь повійниці в Газі, то до інших Филістимок (про які літопись і не згадує). Аж нарешті розкохався в Далілі, що мешкала в долині Сорек між буйними пшеницями, між тінистими оливними садами та виноградками.

Полюбив Самсон Далілю, й приходив до неї — на зависть юдейським дівчатам і на злість Филістимам. Приходив сміло, явно, не зважаючи нінащо.

Часами — наче комар у траві: так слабенько й так тужливо — перестерігала його совість: Зрадила тебе перша Филістимка, зрадила друга... зрадить також і Даліля!... Тоді Самсон тупнув ногою об землю,

й вона вгиналася мов болото; а як був тоді який камінь поблизу його ніг, то Самсон копнув його із злоти, а камінь розсипувався в пил.

— Ну, і щож, що зрадила мене перша й друга Филістимка? Вийшло це Филістимам на лихо, а не мені! За першим разом убив я трицятьох Филістимів в Аскальоні, спалив филістимські пшениці й оливні сади й нарешті убив тисячу Филістимів осячкою челюстю. За другим разом вирвав я залізну городську браму в Газі, й поніс її на плечах на верх гори...

Що мені Филістими! Як буде треба, то побю їх десять тисяч отим-во дубком...

І прискочив до дубка, та вмить вирвав його з коренем; пообломлював його, і вимахував ним наче тростиною — хоч инший чоловік, хайби й силач, цього й не піднісби. Такий був сильний Самсон — так йому Бог дав.

— Але... Даліля не зрадить! Моя Даліля мене не зрадить! Це неможливе! Вона не з тих! — ще обтрясався Самсон од докорів совісти.

— А впрочім: я себе не зраджу — хочби й дорогій Далілі! Ось це головне й певне! А всякі инші зради скінчаться смертю соток або й тисячий Филістимів...

Певний своєї сили й безпечности Самсон, ідучи через филистимські поля, підспівував собі:

Іде Самсон до Филистимів у гості —
А Филистими в мишачу нору!
Гей!

Самсон у Юди лиш оборонитель —
А в Филистимів цар-володар!
Гей!

І коли побачили його Филистими, заняті працею в полі, або хочби лише здалека почули його пісню, то кидались у пшеницю, лягали в борозну винограду, ховалися за оливку або за камінь, щоб їх не завважав »той страшний Самсон«.

Такий був страшний Самсон, бо так йому Бог дав.

Сім кудлів його довгого волосся й рясна борода, з роду-віку не ткнені бритвою, повівали на вітрі, розділювали воздушне море, мов вітрила на кораблі, та ще й самі здіймали вітер. У той час Самсон чув, як у ньому будиться сила, десь відкись уходить у нього, й цілого його перетворює в залізо, в гнучку мідь. Надлюдська сила, що в інших

людях розсипана спить, і лише часами появлюється (як пр. у гипнотичному сні), в Самсона заедно була скупчена й розбуджена через його довгу зарість. Це не діється так у кожної людини, але Самсонови так Бог дав.

Уже з далека з вежі свого дому в долині Сорек Даліля повівала білою хустиною на привіт Самсонови, що приходив в умовленій порі. А Самсон, як тільки цей знак побачив, з любощів геть дитинів.

— От бачиш, що Филистимка! Юдейка ніколи не прийшлаб на цю думку! — відзивалося серце в Самсона. (Хоч по правді: те саме й так само робили юдейські дівчата своїм коханцям. Тільки що Самсон цього не завважав).

— Даліля, моя Даліля! — шепотіло серце в Самсона. Яка вона гарна! яка принадна! сама краса! саме життя! сама молодість! Яснобрива — ні, не яснобрива, а яснобрунатна; з синіми мягкими очима; румяна мов румяне яблуко; а така пухка, така пухка — як оксамит, як пелюстки оксамитньої рожі! Коли всміхнеться з любощів та похитне головою — наче в саме серце продирається: цілою своєю головою, ясними очима, вогневими устами... І пе з серця, пе теплу кров своїми

вогневими устами... А її слово — ах, це не слово юдейських дівчат! — Це мід, свіжий, запашний, що цідиться через горло, й солодкий липне до піднебіння...

Кожний раз ті самі солодкі вражіння проживав Самсон, коли зближався до своєї любки Далілі.

Пестила Даліля Самсона так сердечно, так щиро, так розкішно — а разом покладалася з филистимськими князями: якби то Самсона згладити зо світа? — Правда, не вона це розпочала, й спершу здригалась, коли филистимські князі підмовлювали її. Та опісля (чоловік до всього — також до найгіршого — з часом привикає) Даліля й не мала іншої думки, як тільки цю одну: щоб Самсона підійти, й згладити зо світа.

Не хотіла вона — борони Боже! — сама вбивати Симсона ножем або отрутою. Ні!

— Так низько я ще не впала! На це я не моглаби спромогтись! Це булоби страшне для мене! — освідчала Даліля филистимським князям.

— А леж ми й не домогуємось цього від тебе! Ти тільки вивідайся від проклятого Самсона: в чім його сила? А ми вже самі дамо собі з ним раду! — відповідали Далілі филистимські князі.

І щораз повторювали їй:

— Памятай наше слово! Якщо ти не послухаєш нас, то спалимо дім твого батька, а тебе вбемо. Самсона нема при тобі щодень, отже легко зможемо це зробити. А що буде опісля, це буде... Филистими геройський народ: не жахаються вмирати за свободу... Але тобі певна смерть з наших рук!

А якщо послухаєш нас і вдасться тобі, то від кожного з нас дістанеш по тисячу й сто срібняків. Гарна це нагорода (не забувай, що твій батько в довгах) — та вона нічим супроти слави, якою наділить тебе твій народ. Ти, ти, Даліле, визволиш свій славний народ, що тепер принижений терпить від одного гайдамаки — від проклятого Самсона. Змиєш із себе нечесть повійниці мучителя твого власного народу. Заживе цілий твій народ спокійно й славно — твій батько, твої рідні браття й ми всі і ти, і ти, котра тепер день до дня живеш у пащі смерті й нечести... Ось гляди: ми моглиби зараз нині зробити тобі кінець, але покищо цього не хочемо. Даємо тобі нагоду, щоб ти

красше повела справу — красше для тебе й для нас. А в цім ділі будемо тобі на услугах... Памятай!

Так підмовлювали филистимські князі Далілю саме тоді, коли Самсона не було біля неї, коли він, напастований немилими думками, впевнював себе: Ні! моя Даліля мене не зрадить! Вона не з тих!...

Не видержала Даліля. Струни любощів до Самсона стали в її серці то рватись, то розпускатись; а струни національної гордості й »доброї справи« щораз сильніше стали натягатись, і — чимнебудь потручені — згучали й згучали так сильно й так приманчиво, що Даліля тільки їх і слухала й чула.

І підходила Даліля Самсона, як тільки жінчина вміє підходити.

— Ах, мій любий! Ах, мій дорогенький! Який ти недобрий для мене! Який ти нещирий!... Ні! ні! Ти мене не любиш! Ти мене дуриш!... А защо? Що я така щира для тебе! Що я стільки, стільки зношу через тебе! Що я ціле моє життя тобі посвятила!... Невжеж ти не знаєш, що я взяла на себе неславу, гнів і прокляття цілого мого народу? А через що? Через тебе!.. Чи раз грозив ти мені: Чого приходили до тебе филистимські князі? — А що я тобі відповідала? на

що й присягалась? — Приходили до мене, — що маю скриватись перед тобою? Ти повинен це знати! Приходили до мене, й грозили мені: що спалять дім мого батька (як спалили дім твого нещасного тестя в Тамнаті), а мене вбють, якщо ти прийдеш до мене, якщо я не відречуся тебе... А чи ти на це зважаєш? Чи ти про мене дбаєш? Ти хіба дбаєш, щоби приспорити мені мук — мені нещасній! Щоб мені заєдно Филістими грозили, що ти до мене приходиш; а ти щоб мені грозив, що вони до мене приходять... Ах, не видержу в тім пеклі з обох сторін. Здурію з тої непевности життя, з тих мук!...

— Далільцю! чого ти властиво хочеш од мене? Що тобі такого? — мимрив Самсон і стояв мов медвідь, котрому зібралось на плач.

— Що мені такого? Ніби не знаєш! Ніби перший раз од мене чув! Так прикидуєшся, удаєш!... Ось який ти! Чи маю тобі день у день повторювати те саме? Сам дуже добре те знаєш, що я доти безпечна, доки Филістими тебе бояться. А Филістими доти тебе боятимуться, доки буде з тобою твоя надлюдська сила. Але як вона тебе колись опустить?... Тоді моя смерть певна!

Чи отже дивуєшся мені, що я тільки й журюся твоєю надлюдською силою. Як довго вона треватиме? В чім вона? Як її охоронювати?...

Ах, мій дорогий, я хотілаби вічно відмолоджувати твою надлюдську силу — як і своє власне життя! Колиб я знала, з чого вона береться, з якого жерела, то я цього жерела пильнувалаби, як ока в голові...

Бачиш, що твоя тайна, це zarazом моя тайна — а ти не хочеш виявити її мені! Невжеж ти хочеш моєї смерти? Ах, який ти невдячний! яке в тебе тверде серце!...

Наконець Даліля стала спазматично плакати, як це звичайно роблять жінщини в таких пригодах.

Самсон стояв мов на суді. Не знав, бідний, що з собою починати. Було йому ніяково в душі, а так він і виглядав: гей віл, якому всі чотири ноги звязані до купи... Якщоб филистимські князі бачили його в такій поставі, з певністю булиб накиннулись на нього, бо думалиб, що його сила вже зникла на завжди. Але на своє щастя, а на нещастя Самсона, вони в той час сиділи в Далілевій коморі, і нетерпеливо ждали на вислід Далілевої штуки...

Довіряв Самсон своїй Далілі (не мав він ні думки про филистимських князів, що сиділи в коморі), зворушувала його її журба. Та все таки не

важився він відкрити їй своєї тайни — якийсь інстинкт перестерігав його. Коли — отак тільки для передумання справи — поставив собі питання: чи не сказатиби Далілі правди? — то його серце нагло замикалось наче залізною брамою: Ні! та ні! — Це було ясне для Самсона: доки його тайна є тайною, доти його життя з усіх сторін безпечне. А якщо зрадить тайну, то або життя, або загибель... Оце нещасне »або!« — думав собі Самсон, — а його опісля не уникнути! Бо або Даліля десь-якось виговориться, або навіть зрадить мене (це однак неможливе!), або — ну, от мур скаже людям... А що Даліля торочить про пильнування моєї сили — це бабські дурниці! Вонаж мені тут непотрібна! —

Понад усіми думками й почуваннями в таких пригодах у душі Самсона брала верх діточа доброта до Далілі. Хотів Самсон успокоїти свою опечалену любку — все інше було для нього неактуальне. І — бувало — приступив до Далілі, примилювався їй, як лише вмів, гласкав її мов кіточку. А вона — бувало — нагло кинеться йому на шию, і любими очима допитливо вдивляється йому до віч, та просить: Скажи, дорогий! Скажи! Скажи! Тиж мене любиш!

От і біда була Самсонови з Далілею. Не знав він, що вона його дурить; та він її свідомо дурив (як дуриться діти, щоб дали спокій несвоїм річам). Дурив її, бо не знав іншої ради. І так одсував од себе вістря цілої тої немилої справи.

Спершу говорив Далілі: Я не маю ніякої тайни! Я сам не знаю, з чого береться моя сила. А чи ти знаєш — от приміром: з чого ти така «файна», а інші дівчата не такі?! — І сміявся Самсон.

Але Даліля не далася збити з дороги:

— А, певне! Не маєш тайни! А вина не п'єш, горівочки й понюхати не хочеш! Ба навіть винограду не їш — ні свіжого, ні сушеного... А я нераз так хотілаби повеселитися з тобою вином, або й горівочкою. Та видно, тобі цього не можна!

А волосся носиш довге, як колись ваші патріярхи: Авраам, Ісаак — чи як вони там називалися. Кажеш, що воно тобі так до лиця — щоб тебе люди ще більш боялися... Я в це не вірю! Тут якась тайна!

Так, так, мій дороженький! маєш ти тайну, а не одну — але може й десять!

По цім веселішим вступі Даліля знов потрутила скорбну струну:

— Ах, мій єдиний! Осолодо моя! Надіє моя! Журо моя! Чи то раз я падькаю над тим, що я зовсім несвідомо, не хотючи, з темної необережності можу тебе позбавити твоєї сили, а себе саму — життя?! Бо — тільки подумай! — можу тобі колись із необережності спалити волосся... Або не допильную в поварні якоїсь страви, в котру дадуть щось із винної лози або й самого вина, а я тобі дам це зїсти... А як це вбе в тобі твою силу?... Ах, що тоді? Що тоді?... Чи ти не бачиш, що я повинна знати твою тайну — для твого й мого добра? Тільки я сама — ти і я, ніхто інший!... Боїшся, що я можу зрадити її? За що ти мене маєш? Чи я від нині тебе люблю? Чи ти спостеріг хочби й слід нещирости в мені? А хочеш — то кленуся тобі нашим великим Дагоном, а хочби й вашим Ягве! На весь світ кленуся, на все, що хочеш: що не зраджу тайни! Невже я хотілаб сама собі смерті?... Але змилуйся! Відкрий мені вже раз свою тайну! Доки мучитимеш мене?...

Самсон аж спітнів. Даліля — так на осліп — дотикалась живчика його тайни... Треба було відвести її увагу від цього небезпечного терену. Тому відтепер дурив її вишуканими видумками (як вони описані в Біблії).

— Бачиш, дорога, воно не так, як ти думаєш! Тепер тобі правду скажу! Це правда: маю тайну! Але я про неї й сам тільки випадком довідався. Якщоб мене звязано сімома сирими вужівками, що ще не всохли, то я бувби, як кождий инший чоловік... Ось тобі моя тайна! Але на милість Бога! — про це нікому ні словечка!

— Невже це може бути правда, коли ти — памятаєш: там у Леха! — грубі мідяні ланцюхи пірвав, як перепалену нитку?! — здивувано докинула йому Даліля.

— Певно, що так! Ланцюхи — инше, сирі вужівки — инше!

— Ах, бачиш! І чогож то було так довго мучити мене? Тепер я вже спокійна й безжурна!

І поцілувала Даліля Самсона — ніби з вдячності.

Та ще тогож дня донесла про все филистимським князям. І тогож дня князі доставили їй, чого вона потребувала.

Коли вечером Самсон заснув (а спав він твердо, мов камінь), Даліля звязала його сімома сирими вужівками, та скрикнула: Самсоне! Самсоне! Филистими тут!

По два рази Даліля це кричала, а коли Самсон зірвався, пірвав вужівки, як павутиння,

— Ха-ха-ха! — заходилась Даліля зо сміху.

— Це я тебе так досвідчувала! Але ти мене добре здурив! О, ти дуже щирий! Ти мене любиш — нівроку!... То в мить стала плакати (щоб розвіяти підозріння Самсона):

— Ах, який ти! Який ти! Ніби мене любиш — а так глузуеш з мене нещасної!

Минали місяці, а Даліля не відступала від свого: Скажи! та скажи!

Самсон дурив її новими видумками. То сказав звязати себе новими мотузами, котрими ще нічого не вязано; то забити цвяхом сім його кудлів до ткацького валу. Але коли Даліля скрикнула: Самсоне, Филістими тут! -- то Самсон пірвав мотузи, а ткацький вал вирвав разом з основою. І втікали з комори Филістимські князі на пальцях — у великому страху.

Щораз більш немилою й томлючою ставала ця нагінка для обох сторін. Самсон — наче дике звіря, яке гонять ловецькі пси, — бувало — нагло спинявся в бігу, й відгризався. Пси відскочили на хвильку, але не покидали своєї жертви...

За кожною своєю невдачею Даліля ще більш докучувала Самсонови (щораз більше нагромаджувалось і приток до цього) — то плачем, то докорами, то гнівом, то любощами, то впертою мовчазливістю.

Звісно, що в таких випадках переможе жінка — як уже пра-мати Ева в раю.

Самсон був мов розпятий на хресті: ні то в горі держатися, ні в діл упасти!

Кожного разу, коли Даліля кликала на нього, що Филістими тут, у сні мав він дивне видіння: Ніби то був він сам, але осліплений і обстрижений геть на чисто: без волосся й без бороди — в оковах, у тюрмі... І простягав свої руки, з яких звисали ланцюхи, — благав про ратунок самого себе: цього властивого Самсона з зарістю на голові й з надлюдською силою в тілі...

Цей дивний сон, що постійно повторювався, пригнобляв його. А з другого боку Даліля — мов ті гончі пси! — Життя Самсонови наприкрювалось. Душа охляла на смерть. Любощі перетворились у жовч.

Або покинути Далілю — або зрадити їй свою тайну. Іншої ради не було. Покинути любу Далілю — ні, цього не міг зробити Самсон: не міг на це здобутися! Осталось одно: виявити Далілі тайну — хай

буде, що буде! Одначе Самсон уже настільки був переконаний про вірність своєї любки, що думав: що з того нічого не буде... (Так люди завжди обдурюють себе, коли прочувають лихо, а не хочуть і думати про нього).

Яка була дальша історія Самсона, це знають усі школярі. — Самсон нарешті зрадив тайну своїй любці, а любка зрадила його. Обстригла його, закликала Філістимів з комори, а ті миттю звязали його мідяними ланцюхами.

Коли Самсон зчувся, поглянув зневажливо на Далілю, й сказав через затиснені зуби: Ти... гадюко... з ворожого насіння! — Це було все, що він тепер міг зділати.

А Даліля відвернулась до стіни (бо лише перед стіною могла виправдувати своє жіноче серце й свій розбишацький хист...)

Сповнився на Самсоні його зловіщий сон. Філістими вилупили йому вічі, кинули до тюрми. Не вбивали його — для своєї втіхи: щоб могли свobodно пити вино над головою колись страшного свого ворога. Така вже людська вдача. Є в цьому приємність, щоб оглядати медведя чи льва в клітці. Це догоджує людській гордості й силі. —

Але колись так утішався Самсон, що міг свobodно любити Далілю в землі своїх ворогів...

Доволі часу мав нещасний Самсон у тюрмі, щоб передумати своє життя й любов до филистимських дівчат.

— Так мені належиться! Це я заслужив собі! — зітхав він у тюрмі що години. — Як я міг бути так засліплений?! Ізраїльські дівчата, які я вважав за дурненькі собі, передсказували мені мій кінець! А я цього не розумів!

Там у тюрмі (аж там у тюрмі) потріскали в серці Самсона всі струни любовців до Филистимок; а струни народньої гордості й сорому, натягнені, згучали й згучали... Їх голос, їх крик, їх плач — це було самотньою розмовою Самсона у тюрмі.

І зітхав він:

— О Боже! О Ягве, святий Ізраїлів! Відпокутувати хочу! Перепросити тебе хочу! Перепросити дорогого Ізраїля! Яж був негідним суддею в ньому! Нехай не останеться по мені таке неславне ймення!... О Ягве! дай нагоду! Ще раз, ще тільки раз! Хай буде пімста! Ні, не пімста — кара! Ні, не кара — посвята!

Ягве вислухав Самсона, й дав нагоду. Мало було Филістимам приглядатися медведєви в клітці. Прийшло народне свято, казали філістимські князі випустити медведя з клітки на двір — нехай блазнує перед народом... Він сліпий і вже безсильний, нічого не вдіє!

Інакше думав Самсон. Його волосся в тюрмі відросло (підпиті Филістими й забули про це), вернула в нього його давня сила.

— Господи, дякую тобі! Але поможи ще цей останній раз! Хай бачить Ізраїль, як Самсон гине! — зітхав потаємно.

Обхопив руками два середущі стовпи філістимського театру, вперся, й завалив всю будівлю — на себе самого й на Филістимів та на Филістимки. І — як каже Біблія — побив Самсон цим разом більш Филістимів, ніж за цілого свого життя.

Опісля юдейські дівчата співали:

Ходив Самсон до Филістимки в гості
— Самсоне, Самсоне, було не ходити!

Ой леле!

Самсоне, Самсоне, а деж твоя сила?

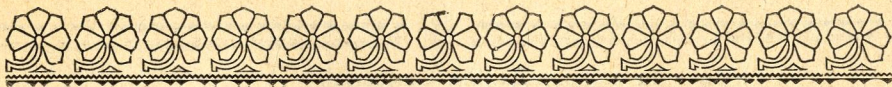
— Любов її зіла, Филістимка зіла!

Ой леле!

Ржа зіла залізо, Даліла Самсона!
— Ви, хлопці юдейські, це для вас наука!
Ой леле!

Але геройська смерть осяяла Самсона так, що він удостоївся теплої й ширшої згадки в Біблії.

Ілія, пророк божий, сумує

Боже! яка горяч на пустині! Мовби небо завязалося знищити землю! Вогонь з цілої півкулі неба ллється мов розтоплена мідь, і спалює все, що на землі. Здається, що червоний пустинний пісок ось-ось стане таяти, й розливатиметься по землі мов розтоплена мідь. Усе, що має свою краску — зелену, чорну, білу; все, що живе — звіря чи ростина, корчиться, маліє, попеліє — зникає: небесний огонь витягає з нього силу. І здається, що ось-ось ціла земля зникне, як зникли й зорі на небі, а останется тільки червоний лютий огонь — як на небі, так і на землі...

Біда чоловікови, біда верхоблюдови, біда псови — біда всьому живому, що тепер на пустині! Живе з живим співчуває — прикро й глядіти, хочби й на животину, що мучиться в цьому земськом

пеклі. Води тут стільки, скільки ще осталося в крові. А ця кров випаровує з тіла, бо тіло горить...

Якже це сталося, що тепер тут на пустині — гляди: там під вялим корчем — сидить чоловік, котрого й зелений земський рай негідний носити? Чоловік божий — Ілія.

Як це сталося? — Саме тим турбується й сам пророк божий. І сумує — тяжко сумує. Думку думкою допитує — а виходу не може знайти. Знайде вихід тільки Господь небесний, що зсилає людям так скрутну долю, щоб люди дивувались. І просить Ілія Бога — благає, щоби вже Господь з його долею скінчив...

— Господи Саваот! Досить уже! Вже досить! Возьми від мене мою душу — бо, як бачу, не ліпший я від моїх батьків — і моя доля не ліпша! — нарікав пророк божий.

Сидів під вялим корчем знеможений та збідований. Два дні не їв, два дні не пив. Мовби це не був чоловік, тільки сухий хворост, що зливався в цілість із вялим корчем. З його висоти не осталась ніяка познака, бо скулився в маленькій тіни корча. Вогонь, питомий його душі, що завжди малювався на його лиці, тепер якимось

погас і зник перед огнем пустині. Як світло свічки зникає перед сонцем. І чує чоловік, коли таке бачить, що воно не так має бути... Що тут »своя доля« зломана й застидана через »несвою долю«. Ось так тепер виглядав і пророк Ілія. Його довга біла зарість, припорошена піском і облита потом, не відрізнявалась од його ремінного пояса. А його очі — мов грань під попелом, з якого ще підноситься ледви помітний блідий дим.

От — не чоловік, а мовби якась посмертна людська тінь, що покутує на пустині.

— Господи! — промимрив Ілія, але далі не міг уже говорити, бо огонь пік його в горлі, й тільки думками жалувався перед Господом.

— Господи! Цього й моя пророча душа не збагне. Безбожний Ахав і злюща Єзавель, цар і цариця над Ізраїлем, ликують, а я тут загибаю... Ще перед тижнем карав ти їх на моє слово, а тепер я мушу втікати з душею... Дивна твоя сила! Тут бє вогнем з неба, тут угинається, подається — мов безсилля. Земля її гудить, а вона мовчить... Нема цілоти, нема протяглости, немає докінчення... Тяжка доля пророків, що виконують твою силу! І докиж, Господи, доки?... Чи раз уті-

кав я перед Ахавом? чи раз ти його карав через мене? А кінця нема! Ліпшого нема!... О, докиж, Господи, доки? Ось я постарівся в тій борні — а кінця немає!

Чи не твоя земля й усе, що на ній? А вона придушує праведного, а грішного на руках носить... Правда: і це не навіки й те не навіки — але де кінець? Ахав і Єзавель у палатах, а для мене немає місця на землі! Ось тут горю на безлюддю... Господи! коли така твоя воля, нехай так буде! Возьми мою душу від мене! Возьми ти, не Єзавель — бо сором мені й подумати про це! Що сказалаб Єзавель, що сказалиб погани? ...»А деж його Господь?»

Возьми мою душу, Господи, а тіло сховай тут у пустинному піску, спали вогнем, розвій попіл по пустині, щоб і слід загинув за мною! Щоб Єзавель і не знала за мене!...

Так нарікав Ілія, великий пророк божий. У тяжкій годині, хоч і був пророком, хотів він умерти, як умирає жебрак. Ані думати не міг про це, що колись Господь пішле по нього з неба вогнистий свій віз, і живцем возьме його до неба...

— В Самарії царська палата із слоневої кости. Ось бачу її... Чи я не в пустині? Або вона прийшла за мною на пустиню — знущатись надо мною? Ахав її збудував — цей безбожний Ахав! Палата безбожника-царя стоїть безпечна, й дає м'який захист своєму господареві... А моя вбога хата осталась сиріткою в Галааді... Нераз воно так було! Тепер либонь по останній раз!... А що з моїм послужником, якого я оставив у Веерсаві? Чи не знущається над ним злюща Єзавель? Бо — либонь так думає — коли не можу голови втяти, то бодай руку... Замість мене — мого послужника! Господи Саваот, хорони його!

Єзавель, дочка Єтваала, сидонського царя-поганина, — вона корінь усього лиха в Ізраїлі! Вона відводить нарід божий од Ягве до Ваала! Вона вигубила Господніх пророків — остався я сам. І тепер, нарешті, вона ликує! Нема сили проти неї!... Де ти, сило Господня, що спалюєш вогнем?... Невже ти проти мене звернулась — і спалюєш мене вогнем?! А Єзавель ходить по палаті з слоневої кости в Самарії! Ось бачу її... Ходить по холодних покоях, по пухких львинних та медвежих шкірах... А деж я? В престольній Самарії? — Ні, це для безбожних царів! Я в пустині, я виставлений на жир лвам та мухам...

Ходить Єзавель по палаті з слоневої кости, сто служниць-рабинь стоїть по кутах мовчки — жде на моргнення її ока; десять тисяч озброєних жовнірів — жде на її прикази... В своїй царській безпечности та в царських вигодах тільки одну журбу має Єзавель. Ось чую, як говорить і повторює: »Нехай мені боги те зроблять і це нехай приложать, якщо завтра в цьому часі голова Ілії Тезвितянина не буде отут на столі! Як він побив моїх пророків, священників великого Ваала, що їли з могого стола, так я його вбю! Невжеж він ліпший од тих єврейських черців, котрих я вигубила?«... Десять тисяч жовнірів пішло за мною на її приказ...

Господи! Злюща Єзавель переможе мене — нарешті, по всьому переможе мене! Палить мене вогнем у пустині, морить жаждою й голодом! Возьми від мене душу мою, Господи Саваот! Бачу, що я не ліпший од тих, котрих ти через мене карав... І вподібнилась моя доля до їх долі! Рветься моє діло... Непотрібний я вже на землі! Марно кінчу... Ох, Господи, але я хотів тобі служити!

Думки всихали в душі пророка, бо доходили до вогню, що в серці. Стало говорити серце — і пророк божий хотів проплакати, та не було

вже в його крові води на сльози, бо пустинний вогонь був сильніший, як його серце. Й тільки сухо, без сльоз шльохав.

Господи! Хай діється твоя свята воля! Та я очікував не те! Я думав инакше! Чомуж ти не поступаєш, як люди думають і як надіються? Завівся Ахав, але й я завівся — я, твій пророк!... Що мені думати про твої діла? Чи так ти, Господи, поступаєш: щоб не перерости чоловікови Творця? щоб і пророк твій був нічим перед тобою? — Або ти мене вже відкинув?

Признаю: нічим я перед тобою! Алеж гірко вірному слугі, коли його господар нагонить... До кого мені звернутись? Не маю нікого иншого, крім тебе... Тобі я служив, а ти мене весь час хоронив і ратував...

Посухою покарав ти Ахава й всього Ізраїля, а мене ти годував хлібом і мясом при Хораті потоці. Крукам ти повелів, і вони годували мене. А тепер ось тут гину — з жаги, з жажди й з голоду... Чи вже немає круків на землі? Скажи їм, щоб прилетіли, й бодай своїми крилами мене холодили та від мух оборонювали!

І немічно повів очима божий пророк сюди й туди: чи не сповниться його просьба — чи крук не надлітає? Але не той був час у Господа Саваот.

В Сарепті сидонській моє слово було сильне: помножувало муку й оливу в домі вдови та воскрешало мертвих. Хоч утікав я тоді од Ахава — моє слово було сильне. Хоч була неміч — у немочі була сила.

На Кармелі-горі моя молитва була сильна, мій дух був сильний. Чотириста мужів і п'ятьсот мужів, жерців Ваала, верещало з раня до полудня, калічилося, кровавилося — та не вислухав їх Ваал, бо Ваал — ніщо... А ти, Господи, славо Ізраїлева, ти мене вислухав перед цілим народом! Спалив ти вогнем з неба мою жертву — й пізнав весь народ, що ти — один Бог, а другого немає! І — на моє слово побив народ Ваалових жерців... при потоці Цисон. Не падав дощ ні роса через три і пів років — на моє слово. А потім упав дощ — на моє слово. Бо ти був зо мною, Славо Ізраїлева!

Ти приходив до мене, зо мною розмовляв, об'являв мені свої тайни. Захищав мене, мов свою дитину... Це були діла — так, це були діла, від яких дрожали царі й народи...

А ось тепер усе те передо мною мов казка, мов сон... І вже сам не знаю: як це могло бути, коли воно тепер таке далеке, недосяжне, дивне, не живе, не моє... Тепер тільки пустинний вогонь довкола мене і в мені. А нема ні видіння, ні твого голосу, ні знаку, ні сили...

Перестав Ілія жалуватись перед Богом. Вичікував: чей зявиться йому Господь або в видінні, або голосом, або знаком, або силою... Але не було від Господа ані видіння, ані голосу, ані знаку, ані сили. Не та була пора в Господа. Так це діється, що одні благають Бога про продовження життя, а вмирають; другіж благають про смерть, а живуть. Чи звичайні, чи пророки. А Господь слухає всіх, та робить по своєму.

— Гасне мій зір, гасне в мені життя... А віра слабне, як і життя в мені. Господи! Бачу, що я негідний твого посольства... Належно караєш мене!... Карай Господи, а своє посольство повір іншому, гіднішому: щоб твоя слава в Ізраїлі не пропала!

Ні, не на тебе нарікаю, Господи Саваот! На себе нарікаю! Возьми мою душу від мене, бо я не ліпший од моїх батьків!... Ох, Господи!...

З немочи й втоми заснув пророк божий на пустині під вялим корчем. Начеб умер. Уже не призивав Господнього ймення, не благав, не надіявся. Начеб умер... Та саме тепер прийшла Господня пора.

Що сказалоби поле, коли господар його оре? Сумувалоби безнадійно, як пророк Ілія на пустині. А господар саме тоді підготовлює поле під новий засів.

Що це?... На пустині відчинилося небо... Ангел божий приступив до Ілії, торкнув його, й сказав: »Встань і їдж!« — Збудився Ілія, а перед ним бохонець хліба й чаша з водою.

І їв божий пророк і напився води, та знову заснув. І знову ангел пруступив до нього, доторкнув його, й сказав: »Встань, і їдж, бо ще маєш далеку дорогу перед собою!« Тоді встав пророк, їв і пив. І — як читаємо в св. книгах — ішов він о тій їді сорок днів і сорок ночий — аж до святої гори Хорив, де Господь з'являвся Мойсеєви.

На горі Хориві з'явився Господь у вітрі й у вогні також Ілії, і сказав до нього: »Що тут робиш, Іліє?... Іди, вернися дорогою своєю на пустиню, що при Дамаску. А там помажеш Газаїла за царя Сирії; а Іуя, сина Намси, за царя в Ізраїлі; а Єлисея, сина Сафатового, за

пророка, що буде замість тебе... І буде так: що хто втіче від меча Газалового, того вб'є Іуй; а хто втіче від меча Іуєвого, того вб'є Єлисей... Бо помщуся за кров моїх слуг пророків і за кров усіх слуг Господніх, що згинули з руки Єзавелі... Згине весь дім Ахава і викоріню з його дому все — аж до найменшого щеняти... Єзавель зідять пси на площі Єзрееля, й не буде того, щоб її похоронив».

— Тяжка дорога Господня: крута й довга... Тяжко цим, що пнуться на гору Господню, щоб воювати з неї проти ворогів божих! Та горе тим, що воюють проти Господньої гори, бо вона їх накрие собою — роздушить, розітре, й не стямляться: коли?...

Про це роздумував пророк Ілія, коли йшов з Хориву до Дамаску через пустиню, й пригадував собі: що було й що має бути...

Діло Мататії Макавея

- Нехай пропаде цар-поганець!
 - Нехай погібне Антіох — ревнитель Сатани!
 - Нехай буде прокляте його ймення — з роду в рід!
 - Нехай поляже безчесно — як окраса Ізраїля від його меча!
 - Нехай заплачуть його жінка й діти — як доні Ізраїля!
 - О, Ягве, Чи чуєш зойк твого народу — розбитого, царськими жорнами меленого, царською силою на загибель призначеного, конаючого твого народу?
 - Сповни його проклони! Сповни його жажду життя!
-

Зітхав весь Ізраїль, коли його душив Антіїох цар, коли залізними путами й різницькими ножами забажав змінити його лице. Бо проголосив був Антіїох: »Не бути Ізраїлеви!« — І вперся царською своєю силою, щоб його слова стали ділом. Але не чув ніхто стонів Ізраїля, бо ці стони оставалися в тайні: в серцях, у замкнених комнатах, у недослідних криївках... І навіть говорили поплечники Антіїоха: »Ізраїль задоволений і великому цареві вдячний! Він того й хоче, щоб його нестало!...« Ще й вишукали вони двох-трьох з Ізраїля, підплатили їх, і казали їм це повторювати за собою — перед цілим народом.

І так ніхто не чув стонів Ізраїля і його проклонів. Гинули діти Ізраїля, але гинули мов барани. Ніхто не відчував сил, що заломлювалися при їх смерті, бо їх смерть була безвартісна. Під ворожою царською силою почувався Ізраїль, мов вода під льодом. Чимраз грубший лід, чимраз більше душилась вода під притиском льоду. Стала вода боронити своєї природи, передавала свою натугу від часточки до часточки, аж уся її сила зібралася на одному місці... І тріснув грубий лід, і зашипіла вода вільна, готова до боротьби аж до перемоги... Як на весні, коли лід ломиться на криги.

— Нехай пропаде цар-поганець!

— Нехай погібне Антіох — ревнитель Сатани!

Закричав Мататія, біженець з Єрусалиму, первосвященик, князь, що в очах смерти остався вірний переданням своїх батьків. І почув весь світ, і задрожав Антіох з пересердя...

Мататія був тим, у душі котрого зібралась уся сила народу, вибухла, й знайшлася поза оковами неволі. І як одбивається морська хвиля від берега, та назад кидається в море, й потрясає ним, так сила народу відбилась од серця Мататії, та кинулася знова в народ, щоб його розбудити:

— Смерть усякому, хто руйнує й сквернить дім Ізраїля!

— Хто вірний переданням батьків, хай іде за мною!

Гора горі, скеля скелі, дерево дереву передавали клич Мататії:

— Хто вірний переданням батьків, хай іде за мною: в гори, в пустиню, в недоступні місця! Визволяти Ізраїля!

— Єрусалим, святий Єрусалим став чужий своїм дітям! Божий Єрусалим став гніздом поганців!

— Його румовища наступають на Ізраїля, хочуть його смерти!

— Єрусалим — наша святість, тепер наше сплюгавлення!

— Єрусалим — наше серце, тепер ніж у серці!

— Єрусалим — наша сила, тепер сила проти нас!

Лементував старий Мататія перед своїми п'ятьома синами й перед усіми, що втікли з нами у гори. І плакав мов дитя, коли загубиться від мами.

— Діти! — зі сльозами промовляв Мататія до своєї бездольної дружини — ви знаєте, як я втік з Єрусалиму перед рукою поганця царя. Втік я на саму границю ізраїльської землі в містечко Модин, бо думав: чей не дійде до мене царська лють, а якщо дійде, то не спостереже мене... Та чи не прийшов за мною поганець, чи не вишукав мене, чи не спокушував діявольськими словами: »Ти перший у своєму народі, первосвященик, князь. Жертвуй божкам, і будеш за приятеля цариці — ти й твої діти!«...? Ви знаєте, як збурилось у мені серце, і я розсік мечем спокусителя, а ви побили його посіпаків...

Тепер же тямте добре, що з ним діється. З чесних людей стали ми безчесні, бо чесність і закон заступає цар поганець, якому честь — безчестя, а закон — беззаконня. З вольних горожан стали ми мов лісові звірі, на яких полюватимуть по тих горах. І тут і тут вони придуть за нами!

Поганці ненаситні! Ми для них мов дике звіря, яке вони хочуть зїсти, щоб поласувати. Вони для нас — мов смерть. Діти мої, тямте добре: що діється з нами! Чи наше життя дороге? Щож воно важить?

Шляхи й поля ізраїльські застелені найкрасшими синами Якова... Хто хоче жити, нехай не забуває цього! — Весілля в Ізраїлі мов похорон, молодість — мов старість... Хто з вас молодих думає про женихання, нехай не забуває цього! — Молодцеви не женитись, матери не надіятись, ратаєви не збирати плодів своєї праці, Ізраїлеви жертви не приносити, бо святий храм спалений і сплюгавлений... Лоза Ізраїля підтята, столочена, й всихає... Чи варта жити, щоб глядіти на смерть дому Якова? Чи наше життя вже не вмирання?... Діти! Ви — здоровий вершок лози Ізраїля, відтятий од корення! Зарийтесь тут у землю — а чей заховаєте життя дому Якова! Чей лоза Якова пустить нове коріння, і розростеться!

Вибору нема! Мусимо смерть побороти, або чесно згинемо... Ягве нехай судить! Чи присягаєте, що боротисьмете проти поганців до загину?

— Присягаємо!

Чи в очи смерти заглядатимете без страху й тревоги?

— Присягаємось!

Чи вам дорожша смерть, як животіння в поганецькій неволі?

— Присягаємо!

Ягве чув. Ягве нехай судить!

Від нині ви очайдухи-гайдамаки, а не трусливі біженці! — сказав Мататія, і докінчив присягу.

— — — — —

А була ніч у той час, перша ніч бездольних біженців у недоступних горах. Який дивний був їх вигляд на місячному світлі! Люди — не люди, льви — не льви! Щось, що зміняло свою постать, що носило на собі всі познаки смерти, а в своєму нутрі новий зародок життя. Мов збухтіле зерно в землі, коли кільчиться... Перемучені, обдерті, з кількома віслюками, з малими й більшими клунками, без усяких воєнних приладів бездольні біженці рішилися виступити проти царської сили, підняти визвольну боротьбу ось із тих гірських криївок. А там — там на долах оставили вони ціле своє багатство, людську вигоду й людське значіння. Тепер поганець палить їх доми, катує їх родину, грабить надбаня... Там на долах залізна сила поганця царя і розбитий Ізраїль...

Щож представляла собою та громадка бездольних біженців? — Лише небо, що знає й бачить тайни душ, розуміло їх велич і силу.

— Діти, ось уже глибока ніч, покладіться спати, а я сторожитиму! — сказав Мататія.

— Так воно годиться! Яж зачав, я мушу утвердити почин діла — вам прийдеться кінчити його, якщо я не зможу. Бо наше діло велике й нележке, але сильні духом усе зможуть.

І поклалась до сну струджена дружина, а Мататія сторожив — ходив довкола сплячої громади з обнаженим мечем у руці.

Єрусалим, святий Єрусалим став чужий своїм дітям — став їх ворогом! — Разураз зітхав Мататія, й споглядав на місяць на небі, як колиб у ньому мав побачити самого Ягве, й хотів правотитися з ним про долю Єрусалима...

Як дійсний стояв перед ним давній Єрусалим — той ізраїльський, святий, живий, багатий, квітучий Єрусалим.

Ось день Господній в Єрусалимі. Храм Господній сияє на сонці — сам наче сонце Ізраїля. Трублять святочні труби, виходять священники в святочних одежах. Мататія між ними перший. Дзвонять дзвінки на його первосвященничій одежі, вилискується дванайцять до-

рогоцінних каменів на його грудях, вилискується золота мітра на голові. Ревуть ялівки, бляють вівці призначені на жертву. Куряться жертівники, люд божий ликує. Вулиці Єрусалима ворущаються, плинуть, мов ріки по дощі. Ідуть князі народу, купці, ремісники, хлібороби, старці, молодці, діти. Душа радується! Все Ізраїль — усе для Ягве! Між рядами прохожих цвите жіноча краса — шелестить дорогоцінна, тонка одежа. Дівчата мов квіточки між листям на яблуні. Душа радується! Всі камениці на своєму місці — спокійні. Приглядаються проходим, і наче оживають під подихом життя. На своєму місці стоїть храм Господній, витає своїх дітей, що до нього прибувають. Слухає псалмів, збирає народне багатство, золото й срібло, й спокійно переходує його — цю запоруку для завтрішнього добробуту й слави Ізраїля. Кожне лице, кожне слово — свідчить про Ізраїля. Все Ізраїль — здається й сонце на небі й сам Ягве, Творець неба й землі...

Мататія, в ризах первосвященика, втішений кличе до Ягве: »Ти наш Бог і ми твій народ!« — А до народу: »Бог наш — твердиня наша! Хваліте його князі й судді земські, молодці й дзвиці, старці з дітьми! Хваліте імя Господне! Аلیلуй!...« Аж нараз перед очима Мататії, того біженця в горах, станув другий Єрусалим — цей тепе-

рішній, спустошений, з руїнами святого храму, з ідолом огидної Астарти на місці «святая святих», з поганами, що мають власть, зі зрадниками, що підлещуються поганам і вдають із себе поган...

— Ох, Ягве! — затремтів Мататія в усіх своїх кісточках.

— Ягве! Чому ти дозволив так знеславити себе й свій нарід? Хочеш нашої смерти, бо ми негідні? — То вмру, але заховай свою славу в моїм народі! — Хочеш нашого відродження, визволення? — То поможи! Твоя воля — твоя тайна! Але душа моїх батьків хоче жити далі! Я хочу нового Єрусалиму — третього! Славного, вольного, святого, ізраїльського!

— Єрусалиме, святий Єрусалиме!

— О, Ягве! Чи моя ціль згідна з твоєю? Чи кажеш мені наступати? — питав Мататія, і глядів на місяць на небі. який мовчав, наче й ця камениста скеля, що о неї Мататія сперся.

Але невидний ангел Божий, що супроводив дружину Мататії, без звуку говорив до душі Мататії:

— Наступай!

І продиралось те слово через коріння душі, і в цілій душі гомоніло: Наступай!... Наступай!...

А з душі перекинулось те слово в світ. Скелі, дерева в лісі, місяць і зорі небесні гомонили: Наступай!.. Наступай!..

Дружина Мататії вже носила близни з боротьб за свободу. Вже була не вчорашня й набрала досвіду на своєму кровавому шляху. Тисячу мужів з неї поганці були покололи мов безборонні ягнята, бо біженці — з ревности за віру — сказали: »Субота нині, годі нам боронитися!« Це поганцям було на руку, й наступали на гайдамаків саме в дні суботні.

Але коли Мататія все обдумав, то рішив: »Субота, не субота — борня за Господа Саваот освячує всякий день!« — І боролись гайдамаки, як і присягли були: страх не мав доступу до їх сердець. І вже поганці носили близни від мечів і списів очайдухів-гайдамаків...

Военні успіхи приносили Мататії славу й силу. Досвідчив він, що силу відпирається тільки силою, смерть перемогується тільки загрозою смерті. І де лише зайшов в якусь ізраїльську місцевість, там під загрозою смерті брав молодців до своїх рядів. Зрозумів це Мататія, що справжніх ідеалістів у кожному народови обмаль, а загал живе під напором хвилі й умовин. Годиться отже, щоб ті красші в народі на-

тискали на загал, і потягали його за собою. Инакшеж натискатимуть на загал ці гірші, тягнутимуть його за собою в пропасть.

Так дружина Мататії зросла, скріпшала й уформувалась як військо. Десятники, сотники, тисячники проводили. Правильні військові справи, правильне комендування, військова дисципліна: »Умри, а не уступи!«... Вилискувались мечі, сторчали списи, погойдувались сагайдаки в руках стрільців. А надія в війську росла й кріпшала.

І знова була ніч — ніч перед боєм з поганецьким військом. Військо Мататії спочивало, набирало сил до лютої борні. Сторожі довкола табору чатували, а Мататія ходив по таборі, розглядав, розважав.

— Ягве, надіє ізраїлева! Знищити хочу поганців до останку, викоренити з землі! О, якщо мені поможеш — благаю Тебе! — знайду поганця-царя, хоч на краю світа! Святий Єрусалим світитиме на землі, як сонце на небі, — і приженуть до нього невільників з усіх кінців землі, як Ізраїля гнали в Асирію, в Вавилон... Старий я, чи зможу цього доконати? Симоне, сину дорогий, сило батькова, ти мене заступиш! Юдо, сину дорогий, надіє батькова, ти мене виручиш! Але бути славі ізраїлевій по словах пророків!

Горіла душа в Мататії, і поглядав він на німий місяць на небі, як колиб хотів самого Бога в ньому взрети, й поспитати про його волю й провидіння...

А ангел Божий, що супроводив дружину Мататії, говорив до його душі:

— Кінчи своє діло, Мататіє! Все станеться, чого ти хочеш, але не так, як ти хочеш! Дістанеш і менше, як хочеш, і більше — куди менше й куди більше, бо така доля всіх подвижників! Не хоче Бог, щоб люди диктували йому будучність, щоб не здавалося, що вони володіють, а не він... Але людські діла й гарячі моління перед Богом заважають... Прийдуть до Єрусалима поклонники з усього світу, через усі віки приходитимуть.. Це буде більш, як ти хочеш і як ти спроможен хотіти! Але це буде від Бога, а не від тебе й не від твоїх синів... Твої діти, як переможуть ворогів, самі вбиватимуться між собою... Великі думки, які їм ти полишиш спадщиною, виродяться в них. У славі твої сини споганіють, цвіллю пересякнуть... І служитимуть не життю й тому, хто його сотворив, а цвіллі, що пожирає життя... І, коли своє сповнять, навіки пропадуть... Ще й їх посмертня тінь розсвіатиме горе в народі... Яке горе!... Мататіє! Тобі й через думку це не пере-

ходить! Усе горе, розсіяне по всіх віках історії твого народу, збереться й упаде на нього в одному часі... Це буде менше, як ти хочеш!

Але з останків Ізраїля вийде сила й слава — без оружжя, тихо, непомітно, як усе, що з зерна росте. Це божа тайна, божа справа... А ти кінчи своє!

Мататіє! Твоє діло велике — не може бути більше людське діло! Бо коли інші розсипались під дотиком божої руки, мов пил, про тебе Творець сказав: »Добрий!«

Тож сповняй своє діло!

Літа, віки, тисячліття минали в душі Мататії, коли він слухав ті слова божого ангела. Він тратився в бурхливих хвилях непроглядних віків і їх круговоротів, потопає, але знов і знов впливав на верх з одною твердою думкою й ціллю:

— Святий Єрусалим у неволі! Душу свою положу за його свободу!

* * *

Сталося так, як Мататія собі бажав, і як божий ангел говорив. І дістав Мататія назву »Макавей«, що значить »Молот«. »Нічого но-

вого під сонцем» — голосив біблійний мудрець. Чимало було подвижників — таких, як Мататія. Та не всі удостоїлись назви »Макавей«. Не всім діло повелось, бо не всі вміли затяти зуби й сказати до противників: »Я видержу довше!« Не мали всі такого вогню в душі, щоб ворожі хвилі розкладати на пару й посилати їх під небеса: »Нехай там Господь з ними робить, що хоче, — а я своє зроблю«... як це ділав Мататія Макавей.

Проти волі народу

Абба бен Асса, «голова й серце жидівського Назарету», начальник синагоги, чоловік дуже поважний з вигляду й душі, віком уже старший, однак іще повний життєвого розгону, піднісся, закашляв, і цілою своєю поставою давав знак, що хоче промовляти. Було це в льокалі «братства» назаретських патріотів жидів, фарисеїв-народовців — на звичайних вечірніх сходах.

Захиталися сиві, довгі, старанно плекані кучери Абби, коли він закашляв. Зашелестів його — старий уже, але мов новий — вавилонський плащ, коли він зпід нього витягнув руку, і дав знак зібраним, щоб затихли. Та зібрані так поважали «голову й серце жидівського Назарету», що замовчали, як тільки бен Асса підносився з крісла, й чути було в комнаті шелест його одіння.

Очи всіх спочивали на Аббі, серце всіх притулювалося до нього, щоби підслухати: що в його душі діється? — бо всі вичікували й бажали спасенного слова...

Своєю повагою, розторопністю й чесністю через довгі ряди-годи Абба бен Асса дослужився цього, що володів серцями й умами всіх назаретських щирих жидів, як і своїм власним серцем та умом. І прозвали його Назаретяни «головою й серцем жидівського Назарету».

А в Єрусалимі, у великої народньої ради — «синедріону», Абба бен Асса мав одно з чільних імен провінціяльних жидівських патріотів. Сам Анна, первосвященник у тому часі, голова «синедріону», розумів це добре, що й він сам і його проворний зять Каяфа, його «права рука», на місці Абби не далиб собі такої ради, як світлий муж бен Асса: не zorganizувалиби так сильно жидів назаретського округу, не розбудилиби в них стільки релігійного й патріотичного запалу... Вправді: Анна zarazом помічував, чим бен Асса тай загалом жиди Назаретяни його перевищують: вони «kresowcy» в напів поганській Галилеї, й мають уже з дитяцтва більшу вражливість, амбіцію й загорілість у народніх справах. Перемішані з поганами вони день у день підюджувані такими фактами, які до Єрусалиму доходять переважно

тільки у формі слів, вісток і наклепів (ми нині сказалиби «газетною дорогою»)...

Сходини патріотів у назаретському «брацтві» того дня були звичайні вечірні, одначе всі зібрані знали, що їх світлий провідар бен Асса скаже щось важного. Їздив він до Єрусалиму в дуже важній справі, а саме: в справі політичної орієнтації. Садукеї, запроданці, сторонники поган, останніми часами дуже зросли на силі — особливож у Єрусалимі, бо пристали до них звісні мужі, як бен Фтуї, бен Амрам, бен Салаяй, бен Ганан. Провінція просто затрусилась і поблазнила: Що то з того буде? Як зарадити лихови? Чи не змінитиби політичної орієнтації, нахилити виразніше в якийсь бік?... Міжтим усі щирі «kresowcy» кидали громи на запроданців, особливо на бен Фтуї, та агітували за викляттям з церкви всіх садукеїв...

Світлий бен Асса промовив:

— Діти! (такий був звичай, коли говорив провідар до своїх сторонників) — нічого нового!

Тут багато із зібраних з виразною полекшою відітхнуло.

— Нічого нового нема — й не може бути! Бог Авраама, Ісаака, Якова, Мойсея завітує й заповідає — а щирі його діти слухають!

Мудро й розважно!... Єрусалим скеля й нині для Ізраїля, як був і через віки. Я поклонився в святому храмі, приніс жертву за себе й за вас, як ви мені й поручили... Не уступимо, хоч ця скеля останніми часами, як знаєте, й надломилась. Не уступимо, бо не можемо уступати!

Був я в самого Анни, був у всіх великих батьків Ізраїля. Всі питання вирішені по вашій волі — виж самоцвіт-камінь в Ізраїлі. Самоцвіт, що треться о поганецький креміль, і виявлює весь свій блискіт... Ви найкраще розумієте діло Ізраїля, й прочуваєте його на 100 — ні, не на 100, а на 1000 літ уперед. Бож ви в своїй хаті — мов у Вавилоні, в неволі, й дух божий, що кріпив і просвічував Єзекиїла й Даниїла в Вавилоні, кріпить та просвічує й вас. Дух пророчий, дух месійний. Він тут між вами, в »поганецькій Галилеї«... Дивні діла Господні!

— Чи не шукатиб нам якогось зближення — бодай позірного — до запроданців садукєїв? — Ні! Така відповідь з Єрусалиму, якої ви й хотіли.

Чи не виклятиб із церкви запроданців садукєїв? — Покищо ні! Розважте добре: Це малоби нині лихі наслідки для нас... Чи потреба вам це доказувати? Прокляті Руми (Римляни) віддалиби всю власть

їм у руки, а нас малиби за ворохобників... А що гіршого: Не булоб це мудро, щоб садукєїв цілковито відтяти від нашого пня. Якщоб Ізраїль був вольний, не булоби садукєїв... І коли буде наша сила, то не буде садукєїв... Садукєї сеж гній на подвірю в багатого. А нам також треба буде гною... Розважте!.. Нічого, що в наслідок неволі хиляться вділ напів-гнилі члени Ізраїля. Пророки, як знаєте, завітують нам: що з останків Ізраїль спасеться, й світ здобуде. Бо це буде боже діло, а не людське!

— А може підійматиб нам уже в найблисшому часі (— тут Абба бен Асса поглянув на зібраних так, як глядиться на того, хто й без слів усе розуміє, що йому має бути сказане)... знаєте... Руми! — Ні, бо ще не час! Той, котрого вичікуємо, ще не з'явився — Месія. Покищо мусимо ждати, ладитися (як знаєте).. А Ягве обіцяне сповнить. І в свій час дасть знак!

Бен Асса сів у цілій своїй повазі. — Було тихо — в комнаті, та не ві всіх серцях. Патріоти були вповні вдоволені вирішенням першої справи; в дійсности не приписували великого значіння другій справі; але що до третьої, то булиб воліли, якщоб у Єрусалимі світлі

батьки Ізраїля набрали переконання: що вже скрайня пора виступити оружно проти зненавиджених Румів... У більших загорілців серце не могло перемогти себе: Якщо не повстання проти гнобителів-поган, то нехай буде бодай мова про нього — так воно здаватиметься ближшим...

— Прошу о голос! — піднявся молодий бен Ісахар, що заєдно потрясав головою, коли промовляв, — мов буйний лошак у ході.

— Браття! — зачав промовець — я завсіди тільки своє говорю! Ждати нам Месії — і я жду! Але як ждати? Ось у тому питанню ціла наша загадка!... Сісти на вулиці, й питати кожного прохожого: Чи ти не Месія? Або може чув про Месію?... Чи так нам ділати?... Який глум!... Діла хоче від нас Адонай, Господь сил небесних! Діла великого, рішучого — а тоді й сам він своє зробить! Тоді, як уперед ми своє зробимо!... Я кажу зачинати зараз повстання — і певний я, що тоді Месія зявиться! Не бють громи без хмар! Але де хмари? де хмари?... Робіте хмари, і грім зявиться: сильний, страшний, що потрясе землею, й усіх поган кине під ноги Ізраїля... Як це й написано в пророків: »І стопчете безбожних, як порошок під вашими ногами в той день«... Чи не зявився Мойсей при нагоді великого повстання наших батьків у Єгипті? А цар Савло? А Давид? Чи не на війні виступили з укриття?

А всі пророки? Чи не в бурі та шумі нашої історії вони виплили на верх? А славні Макавеї? Якщоб тоді не було воєн та суспільних потрясень, то не було б і їх! Їхня сила й їхнє ймення зогнили би в багні буденного життя... Кажу, це засада: Тільки при великих ділах великі люди являються, й проводять діло до щасливого кінця.

Всі ми нині духом божим переконані, що Месія ось-ось виступить — бо вже його час настав. Я певний, що він уже є в Ізраїлі! А що доси ще не виступив, то тільки тому, бо ще не має нагоди. Щож він нині зачав би? Невже навчати йому купців: звідки найліпше товар замовляти? Або навчати ратаїв: як їм ячмінь сіяти та вино робити? ...Глум думати про таке! Його діло — всі ви в тому згідні — воєнне!

До діла, до діла, браття! Дайте Месії нагоду — створіть її! Адонай з нами!

— Заждіть, я ще не скінчив!... Якщо не послухаєте мого голосу, то — дуже боюся — десять дійсних Месіїв умре — відцвіте мов квітка на безлюддю, а Ізраїль дуритиметься іреальним, казковим Месією — через віки! З Месії останеться йому тільки фікція, з чого погани глузуватимуть у своїх піснях... Браття, кажу вам: творіте нагоду для Месії!

— Славно! Славно! — загуло з кутів просторої комнати, де скупчилась молодша братія. Старші в душі те саме вимовили, але боязко споглядали на чесного Аббу, »голову й серце жидівського Назарету«, й мовчали, ждали.

Але Абба не давав знаку, що хоче промовляти.

Піднісся бен Асаф, »уста Абби«, як його прозвали Назаретяни, чоловік середнього віку. Всі вважали його за дуже мудрого, проречистого й зрівноваженого. Він то лучив молодше покоління із старшим, і завсіди вмів вигладити ріжниці, що повставали між »учора« й »нині«. Втаємничені знали: що від кількох літ це властиво він усе робить, а бен Асса є тільки прикрасою й печаттю.

Бен Асаф — це він і без слівного наказу світлого Абби розумів — мав погодити палке життя з авторитетною розвагою: з двох протиних промов мав він зробити третю — посередню.

— Браття! — промовив бен Асаф — передовсім єдність, бо єдність будує, а незгода руйнує! А нема єдності без поміркованости! В чому має бути ця поміркованість?... Певна річ, що колись — може за рік, за два, за пять — ми підемо за голосом бен Ісахара: до виродження надії про Месію не допустимо! Але це ще не нині й не завтра!

Правда, були в нашій історії випадки, де Ягве чуда робив — побивали наші батьки поган «нічим», по людськи судячи, — «силою божою», по божому судячи. Пригадаймо собі Мойсея, Йозуу, Гедеона і т. д. Але наші батьки мали на це діло слово боже. А ми його — покищо не маємо!

Мусимо отже ждати — покищо! А боже слово обізветься. Але заки воно обізветься, мусимо стати гідними його. Це те саме, що бен Ісахар каже: Мусимо створити нагоду для Месії.

Перше й перше: Мусимо бути Господнім народом! Адонай Господь не так потребує нашого оружжя, як нашої душі — щоб нам допомогти. Отже хоронім душу Ізраїля для Господа: придержуймося точно передань наших батьків, як це їм завітував Ягве. Не приставай з поганином, не наслідуй його ні в чому. Ізраїль святий народ, годі йому й дотикатись того, що поганське... Розумійте добре, браття, що в тому божа воля й наша будучність. У нашій релігії, в наших батьківських звичаях наша окремішність. Ми малий народ — без тих твердинь ми розплинулисяби мов вода, коли збанок розібеться...

Це перше, а друге: Мусимо поширити наші ряди, збільшити наші сили. Садукеї, запроданці, мусять зникнути, а кожний з крови Авра-

ама мусить пристати до нас. Агітуйте, просвічайте, ловіть ізраїльські душі — мудро, розважно, але неструджено.

Трете: Що від давна робите, робіть ще ревніше. Відривайте собі від уст, і давайте до «скарбони» — на народні ціли. Треба буде Месії воїнів, нехай же за ними не шукає... Кожний з Ізраїля нехай буде готовим воїном!... Це розумієте! А чи це не те саме, чого бен Ісахар хоче? Цеж уже повстання, тільки що ще немає його славного кінця... А якщоб ми нині й послухали голосу бен Ісахара, то це також бувби тільки почин діла, а кінець бувби від нас так само далеко, як і без того... Бо, памятаймо, не від нас залежатиме цей славний кінець, але від Месії, божого післанця. Отже для нього вже твориться в народі нагода, стелиться дорога...

Якщо все те, що я навів, сповнятимемо зусильно й ревно, то можемо мати певну надію, що вже йде »день Господній«, про котрий написано в пророків: »Ось приходить день огневий, як розпалена піч, у котрій усі горді й усі, що роблять безбожне, будуть мов стерня, й спалить їх той майбутній день, каже Адонай Господь, так що не оставить їм кореня, ні стебелини«.

Боюсь однак, що мій передбесідник забагато числить на нас, людей, а замало на Господа. Пророчі слова, які він наводив, не навів він до кінця. А там так сказано: »І стопчете безбожних так, що будуть як порох під вашими ногами в день, який я зроблю, говорить Адонай Господь«. Значить, що це від Бога буде та сила, а не від людей — і Господь порішить: котрий це буде день, а не люди... Тому кажу: Браття, поміркованости нам треба! Будьте розважні! Числіть на Господа, передовсім на Господа, й оставте для нього свободу ділання! Він має рішати, а не ви!

— — — — —
 Бен Асаф сів. Тепер знова піднісся світлий бен Асса, щоб своєю повагою припечатати провідну думку бен Асафа, відчинив уста, й промовляв:

— Діти! Не годиться говорити про десятьох Месіїв (як молодому, нерозважному умови привиджується), бо Месія, Святий Божий, може бути тільки один. Тільки про одного Месію говорять пророки. Розумний бен Асаф добре сказав, що »день Господній« буде від Бога, а не від людей, і що Месія зробить, це зробить божою силою, а не людською. Бо лише розважте, що пишуть пророки: »Від сходу сонця аж

до його заходу велике мое ймення між народами, і на кожному місці приношене буде кадило мойому йменню й жертва чиста; дійсно: велике буде ймення мое між народами, говорить Адонай Господь «... А хто це зробить? Ми — люди? Це понад наші сили. Це зробить Месія, Святий Божий. Діти, розважте добре: ми малий народ між великими сусідами. В тому наше нещастя. Хоч були в нас і світлі хвили — Богу дяка! — а однак наші сусіди ці й ті, Єгипет, Асирія, Вавилон, Греки й Руми, що прийшли здалека, гнобили нас і гноблять. Так нас Ягве досвідчує й підготовлює для »великого дня«... Коли Месія прийде, то він зробить нас великим народом. Як і завітував Ягве батькови нашому Авраамови: »сильно розмножу потомство твоє, як зорі небесні і як пісок, що на березі морському; і одідичить потомство твоє брами ворогів своїх«. Що це значить?... Що Греки й Руми стануть обрізанцями, дітьми Ізраїля. Й не буде вже народів, не буде поган на землі від сходу сонця до його заходу, тільки Ізраїль божий од сходу сонця до його заходу. Й не буде вже війни на світі, не буде неволі... »Корова й медведиця разом пастимуться, а плід їх разом лежатиме; а лев, як віл, їстиме полу», як написано в пророків...

Перемогла на сходах назаретського «брацтва» стара думка й орієнтація — тверда, досвідчена, пророками заделегідь запевнена й освячена.

Все було в Ізраїлі готове для Месії, обдумане, утверджене, запевнене, ясне: віра, надія, бажання, жертвенність, посвята, гроші, організації; засади, орієнтація. Тільки що Месія ще не з'явився. Всі щирі душі Ізраїля сполучилися в одну ріку, яка мала своє — в довгих віках вижолоблене — русло, свою силу, свій напрям... І всім було ясне, як сонце, що Месія піде з бігом цієї ріки, доведе її до моря, й морем залле цілу землю... Така була «воля народу». Инакше не могло й бути, бож Месія не бувби тоді вичікуваним Месією... Тільки що Месії ще не було.

Міжтим світлий Абба бен Асса плыв з бігом цієї ріки, тягнув за собою братів, запевнював їх, підбадьорував, проводив, і збирав лаври в ім'я майбутнього Месії — в Назареті, в «напів-поганській Галилеї». Доки не було Месії, він був його заступником. Коли йшов по вулицях Назарету, учителі закону, купці, перекупки й діти низенько кланялися йому, та показували пальцем на нього: «Ось іде один з предтечів Месії!»

Як знаємо з Біблії, в тім самім часі жив у Назареті правдивий Месія, але ніхто не показував пальцем на нього... Проводарі народу зовсім не знали про нього. Про »Єшуу бен Йозеф« знали тільки ті низші, що мали діло до теслі. І тільки часами деяким здавалося, що »в цьому чоловіці щось сидить«... Його слово, його погляд, ба навіть сама його близина, якщо хто був більш вражливої вдачі, так пріймали, що серце почувалося залежне від нього, як зерно, що в землі, від сонця... Не знає зерно: що властиво на нього ділає, чому і як, лише чує велитню силу, яка приходить до нього іззовні, й володіє ним так, що подвоює, потроює його власні сили...

Ніхто не завважав, коли Христос опустив Назарет, і вдався на пустиню. Аж по трех місяцях дійшли дивні слухи до Назаретян про їх родимця Єшуу бен Йозеф: що він голосить дивну науку, що великі чуда зділав у Капернаумі, що за ним іде велика товпа людей, жадних Бога... Назаретяни були сильно зацікавлені. »Хто бувби думав?« — говорили один до одного, а властиво не знали: що собі думати про все те, що чули... Одні казали: що Єшуа бен Йозеф з розуму зійшов. Інші знов: що »щось у тому мусить бути«. Як звичайно про кожного нового велитня духа говорять люди.

Але одної суботи з'явився Христос у Назареті в синагозі. І, як оповідає Біблія, попросив св. Письмо; дали йому книгу пророка Ісаїї, а він прочитав з неї те місце, де було написано: »Дух Господній на мені; для того помазав мене, щоб я благовістив убогим; післав мене голосити полоненим визволення й сліпим прозріння; випускати увязнених на волю; проповідати літо Господнє приємне...« Віддав книгу послужникови й став викладати:

— Ось сповнилося пророцтво перед вами. Коли ніч уступає й щебечуть пташки, то знак: що сонце сходить і покажеться в цілій своїй силі. Коли люди день у день говорять про незвичайні річі, то знак: що ті річі вже близько... Єрусалим і Назарет ні про що іншого й не думають, тільки про Месію. І він прийшов, він ось тут перед вами. Чого Авраам не бачив, а бажав бачити, цего ви дожили. Прийшов я сповнити, що писали про мене пророки: Тільки чи зможете мене приймати? Щебечуть пташки під схід сонця, але замовкають, коли сонце виступить у цілій своїй повні... Ось Месія перед вами, й бажає пригорнути вас до себе, як квочка пригортає курятка під свої крила, щоб вас визволити, зберегти й зростити... Але чи зможете його приймати в цілій його силі? Чи зможете знести його звичайність

і незвичайність, і завернути із свого шляху, та піти його шляхом? Ніюдин пророк не є приятен у своїй батьківщині, бо пророк переростає себе, й сполучується з Богом, а його родимці не можуть себе перерости, бо їх приковує до себе звичайність... А памятайте, що не на те приходять Месія, щоб повторювати ваші вікові думки й шляхи, але щоб розв'язати, що ви й ваші батьки зав'язали, а розв'язати не можете... Бо коли нове твориться, то воно не може бути тільки повторенням старого... Шлях божий перед вами — хто з вас по ньому піде? Як сказано в пророків, воно так: »Бо дійсно мої думки не як ваші думки, ані шляхи ваші, як мої шляхи, говорить Господь. Але як висше є небо від землі, так перевисшуксть мої шляхи ваші шляхи, а думки мої думки ваші«. Пильнуйтеся отже, щоби пташа мудрість не здійснилась у вас: Щоб лише здалека витати сонце, поки воно ще не показалося з усім своїм огнем...

Було в тій промові щось висшого, щось доси незвісного, божеського — щось, що не дається описати, що могли відчутти лише ті, котрі слухали її. Й саме тому Назаретяни вислухали проповідь Єшуї бен Йозеф до кінця. Піднялось мовби нове сонце, нова душа, нова струя в душі слухачів... Та zarazом давали про себе знати старе сонце,

стара душа, стара струя в душі — стара, сильна, глибока, що панувала над усіма тайнами серця. І було тільки питанням моменту: котра з тих двох сил переможе?

— Про нас говорить! — подумав собі світлий Абба бен Асса, як тільки Христос став промовляти. — Про нас говорить, і добре говорить! — А те саме думали й бен Асаф, бен Ісахар і всі інші патріоти.

— Але що він про себе верзе? Єшуа бен Йозеф — Месія? Ні! Це смішне! Ні, не смішне, а богохульне! Месія як грим з неба зявиться, а цей непомітно виховався між нами — син теслі! — Так передумували всі патріоти, ці висші.

А простаки споглядали один на одного, та перешіптувалися: »Чи це не є Єшуа бен Йозеф? Звідки йому це?«.

В самій синагозі патріоти дали спокій. Ніяк було в божниці псувати висшого настрою, який полишила по собі проповідь Христова. Але зовні божниці бен Асса, бен Асаф і цілий гурт тих, що проводили в надії на Месію, окружили Христа. Світлий бен Асса запитав його поважно, й глядів на нього допитливими очима:

— Сину! Ти дивно говорив, і воно подобалось нам. Але яким чином ти проголошуєш себе за Месію? Тиж виховався між нами, й нічого великого ми на тобі не бачили. А Месія — хіба не знаєш про те — має з неба зійти... Написано ж в Ісаїї: »Розідри небеса, й зійди, щоб од твого лица гори розплинулись!... Щоб од твого лица народи затрівожились!...«

Христос відповів, мовби не цьому, хто його питав, але всім, що прислухувалися:

— Син чоловічий іде, як про нього й написано: »І бачили ми його, алеж нічого не було бачити, щоб ми його пожадали... А рід його хто вискаже?« Правду вам кажу: Не звідти приходить спасіння, звідки ви його вичікуєте. І не звідти загибель, де ви її бачите. Близше вам одно й друге, як ви думаєте. Воно в вас!

Бен Асса: Сину, не говориш досить ясно! Це для нас незрозуміле! Скажи нам: як ти собі уявляєш посольство Месії?

Христос: Як прорекли пророки, так і станеться. Тількиж хто з вас розуміє пророків?

Бен Асса: Чи ти, невчений і молодий, приписуєш собі глибше розуміння пророків, як наші батьки мали й нам передали? Ми знаємо,

що Месія визволить Ізраїля з неволі, й весь світ кине йому під ноги. І пануватиме Ізраїль на віки.

Христос: Бен Асса, проводарю Назаретян! Ти помиляєшся саме в тому, що для тебе головне. Але Бог не помиляється. Бо не про тіла Бог дбає, але про душі. Й Месію він післав на те на світ.

Бен Асса: Як бачу, тобі якось трудно про все говорити отверто. Чи ти не прийшовби нині вечером до нашого «брацтва», щоб нам звіритися — щоб ми могли виробити собі думку про тебе?

Христос: Я отверто говорю. Тільки не є дане кожному розуміти правду. Я вас знаю, а ви мене не знаєте. І знаю ваше діло, а ви не знаєте мого діла. Але я вам кажу, що ви помиляєтеся. Бо там, де ви бачите спасіння, там жде вас загибель. Хто мечем воює, від меча впаде. А хто на меч ослонюється, меч того проколе... О, колиб ви знали, який буде кінець, яке буде устя ріки, котрою плинете в обманчій надії! Ідуть часи, й прийдуть. Оружжя ваше проти вас звернеться! І проплаче кожна мати в Ізраїлі... Та й не буде кому плакати... Заплаче земля за Ізраїлем, бо його нестане... Руїни, руїни перед вами... Руїни Назарету, руїни Єрусалиму... Відкине Бог тілесного Ізраїля, а вибере собі духового Ізраїля зпоміж усіх народів.

Бо ви, тілесний Ізраїль, хочете, щоб вам Бог служив, а не ви йому. Правду вам кажу: що спасіння завжди приходять проти волі народу, а по волі божій... Життя дає той, котрий творить, а не ви, бо ви лиш очікуєте життя!

— Досить! Досить! Зрадник! Божевільний! Богохульник! Смерть йому! Смерть! Він гірш садукєїв! гірш поган! — заверещалася юрба патріотів, а до неї приставали й ті низші, яких завжди притягає вуличне видовище.

І, як каже Біблія, Назаретяни півтали Христа, »і повели його аж на верх гори, на котрій їх місто було збудоване, щоб його скинути. Та він перейшовши посеред них, пішов«.

Через цілий той день назаретські патріоти вистоювали в купках по вулицях, і проклинали Єшуу бен Йозеф. А вечером у »братстві« обжаловували себе взаїмно: »Через тебе, через вас Єшуа бен Йозеф утік з наших рук!« А обжаловані боронилися: »Я не міг! Мені тоді щось руки відняло! Але ви повинні були його знова вхопити!«

Тільки бен Асаф не відзивався. А як прийшов домів, ухопився за голову, й ходив по комнаті: »Проти волі народу! Проти волі народу!«

— говорив сам до себе. Призвичаєний завсіди вигладжувати противенства, що виринали між сторонництвами, він і тепер намагався погодити слова Єшуї бен Йозеф з поглядами й надіями фарисеїв. Однак це не йшло йому легко. Роздумував про все:... »Проти своєї волі чоловік родиться; проти своєї волі вмирає... Проти своєї волі, а по волі божій... Проти волі народу зявлялися всі пророки, і голосили правди — проти розуміння й бажання народу. А якщоб голосили тільки те, чого народ собі бажає, і так, як він це розуміє, то не потребаби пророків, бо тоді кожний у народі бувби пророком. А крикуни булиби найбільшими пророками... Не є воно отже немудре, що також Месія поведе народ проти »волі народу«... Але побачимо, що Єшуа бен Йозеф зділає... Не »воля народу«, лише діла Месії свідчитимуть про нього«...

*

Незрозуміла й неприємлива була особа Христа для Назаретян аж до кінця. Й погинули в-ни в своєму засліпленню. Одинокий з них бен Асаф дожив глибокої старости, перебув щасливо страшну »смерть тілесного Ізраїля«, яку прорік Христос. Коли все бачив і зрозумів, пристав до християн, і мав звичай із сльозами в очах зітхати:

— Ах, так! Проти волі народу!

Батьки народу

В той день і в тій годині, коли Христос конав на хресті, по вулицях Єрусалима, найпростішою дорогою від Голгофти до палати старця Никодима, одного з жидівських князів, ішов Йосиф з Ариматеї, член найвисшої жидівської ради, »синедріону«. Видно було, що спішиться, бо нічим не цікавився по дорозі, а хоч уже старший літами, ступав жваво, як той, що сподіється: що з приходом на означене місце його втрата вменшиться, а журба злагідніє.

Вертали тоді з Голгофти й інші, що були очевидцями великої трагедії, бо одні налякалися питьмою сонця, а другі вже бачили, що хотіли бачити, тай відходили заспокоєні... Але Йосиф вертав із зовсім инакшими думками й ціллю.

Князь Никодим і ариматейський богач Йосиф були саодинокі з цілого синаедриону, що заступалися за Христа, коли його доля вирішувалася радними Ізраїля. Але — не помогли. Та й не могли вони сміло й отверто боронити його. Таке було розярєння на синаедрионі, що, хто бувби поважився отверто боронити Христа, того либонь засудилиби на смерть разом з Христом. Старець Никодим аж занедужав з пересердя, й вже не міг видержати до кінця. Бо й треба було мати залізне здоровля й камяну запеклість у душі, щоби від 12. години в ночі до 3. години по полудні радити над смертю безвинного пророка, слухати, вважати, говорити, глядіти на знуцання над безвинним пророком і на цілу метушню, щоб заєдно дрожати, жахатися, журитися, сердитися, ходити, стояти перед намісниківською палатою, й знова ходити (від Пилата до Ірода тай назад) і знова вистоювати перед намісниківською палатою, боронити себе перед штовханцями в метушні всяких посіпаків, слухати їх вереску, бачити їх кровожадність і слідкувати очима й серцем за замученим пророком аж до його смерти на хресті...

Коли Пилат вивів Христа перед народ на балькон — побитого, закровавленого, з терневим вінцем на голові, й сказав (вказуючи на

Христа:.) »Ессе homo!«, Никодим зімлів, і впав на землю, мов підтяте дерево. Прискочив до нього Йосиф (оба вони держались разом при всіх тих трагічних подіях), і ледви його очутив. Ніхто з розяреної товпи не звертав уваги на цей випадок, ніхто за ніякі гроші не хотів послухати Йосифа, і підвести домів князя Никодима. Всі хотіли бачити до кінця: що станеться з »великим відступником« — »чародієм«... Всі хотіли його смерти.

Ледви не ледви протиснувся Йосиф з ослабленим Никодимом через безтямну товпу, й вів його домів. Але Никодим разураз повторяв тихим голосом: »Остав мене, брате!... Остав, я сам уже піду!... А ти вертай назад... Будь до кінця... Та про все мені донеси!... Страшні річі!... Вертай!« А коли так дійшли до першого каменя, на котрому можна було сісти, Никодим уперся, сів на камінь, а Йосифа відослав назад: »Іди, йди!... Я тут трохи посиджу, та й сам зайду до хати... Вже недалеко!«

Коли Йосиф спішив з Голгофти до Никодима, Никодим сидів у своїй палаті при відчиненому вікні, й надслушував... Але вже в городі все затихло... Не чути було вереску юрби. Никодим ніяк не міг зжи-

тися з тим, що сталося. І, хоч несміло, надіявся, що ще станеться щось незвичайного... »Ні! Це неможливе!... Такий чоловік — такий, що воскрешав мертвих, для якого була слухняною ціла природа світа, — такий не може так марно скінчити! Він не дозволить замучити себе на посміховище... Щось мусить статися!... Хочби вже при самій смерті, хочби зараз по смерті!... А може це вже кінець світа?... Що означає ця зловіща п'ятьма, що тягнеться від полудня?...«

Так роздумував старець Никодим, і сумно глядів напроти себе.

Ввійшов Йосиф. Не привитався з господарем дому, й господар дому не привитався з ним, не підносився з крісла, тільки вляпав у гостя свої перелякані очі, та, дрожачи з остраху, запитав нагло:

— А щож?

— А щож? — більше з гнівом, аніж із жалем повторив його запитання Йосиф.

— Крикуни й голота тріумфують!

Стільки сказав Йосиф, і став неспокійно ходити по комнаті.

— О, Господи! — тяжко зітхнув Никодим:

— Розпяли його? Не налякалися цієї зловіщої п'ятьми? —

— Розпяли! Спершу налякалися були п'ятьми, але потому стали говорити: »От боже сонце не хоче глядіти на цього відступника!« — говорив Йосиф рубашно, й не переставав ходити по комнаті сюди й туди.

— Чи вже кінець? Ніщо не сталось? —

— Може вже й кінець? А як ні, то до години буде! —

— Йосифе, брате! Чомуж ти не вибув до кінця? Яж тебе просив! —

— Не міг! не міг вибути! Не міг уже глядіти, не міг стерпіти! Глядиш — серце в тобі крається, а не допоможеш! Чогож довше? Вже все, все... Нема вже чого вичікувати! — рубашно відповідав Йосиф і гнівливо ходив сюди й туди.

— О, Господи! Отже сталося? Розпяли його? Дав себе розпяти? — знова про те саме питав Никодим, і далі зітхав.

— Яж сказав, що розпяли! — Разом з двома розбійниками! Він по середині!

— І не зійшов з хреста? —

— Глумили з нього, щоб зійшов, то повірять у нього, але — не зійшов! У муках, у страшних муках конав — на це не міг я дивитися

до кінця. Думаю, що ця п'ятьма тому, що й небо не може дивитися на ті муки безвинного, святого пророка... Але що буде далі? —

— Як то «далі»? Може що заповідається? — знова з переляком видивився на Йосифа Никодим, і не спускав з нього очий.

— Так! Заповідається! — з гіркою іронією відповідав Йосиф: Заповідається, що римський карний закон буде на ньому виконаний до кінця: його тіло остане на хресті, аж ворони виклюють йому очи, а мухи обнаружать ціле тіло, а опісля останки кинуть у сміття..

— Страшне! Це вже не може бути! Не сміє! — зітхав Никодим, і не знаючи, що робити, нервово гладив і мняв свою білу довгу бороду.

— А хтож перешкодить? Ті, що за ним слідкували, доки він ходив, як володар людей і землі, тепер розбіглися мов щурі!... Здається мені, що при хресті була тільки його мати й ще якісь жінщини. Але що жінщини зроблять? Потратили голову! А ще жінщини з простих верств суспільности. Ні то їм де удатись, ані щось зачати... Плачуть — от і все їх! —

Йосиф став ще жвавіше ходити по комнаті. А Никодим над чимсь задумався,

— Кажу тобі, благородний князю, чернь завсіди остається черню!
— перервав мовчанку Йосиф: Це мене болить! Це мене озлоблює!
Це сумне! Їм тільки заєдно давай та давай, і доти вони відважні,
сильні й вірні. Але як тільки прийде пора, щоби вони щось давали,
щоб вони щось утратили на рахунок хочби свого добродія — ого,
тоді вони вже шусть у свої підземельні криївки! Вже їх нема, вже
вони не ті, що вчора були... Так, благородний князю! — Лють мене
пориває! Їм або гроші давай, або нагайки на них — инакшого послуху
вони не знають!... Подумай лише: скільки тисяч, які товпи йшли за
святим пророком день у день через три роки! А де вони тепер? Що
з ними сталося? Чи не могли зібратися, й розігнати крикунів, що
домагалися його смерті?... Чи не моглиб вони лавою зявитися в Пи-
лата, і як ті верещали »розпни його!«, так нехайби ці кричали: »Від-
дай нам тіло нашого Вчителя!« — Пилат — боягуз, і певно зго-
дивсяби... Ха-ха, але де вони? Нема їх — не то що їх не чути, але
й не чути про них! —

Никодим мовчав, Йосиф станув, й очима наче питав Никодима:
»Що ти на це?«

— Брате! — лагідно промовив Никодим — може кривду робиш простим людям. Певно, що вони такі, як ти кажеш, але — вони наче діти, вони бачать довкола себе лише — (тут закашлявся старець, і перепросив, що йому трудно говорити, бо серце йому беться з іри-тації й перемучення). Так, кажу, простий, убогий нарід бачить довкола себе лише чуже майно, чужу славу й чужу владу — сам він нічого з того не має. Чи дивно отже, коли заєдно тільки про це мріє: якби йому вщипнути хоч трохи з того чужого добра?... А ще більшого вбожества, нужди й небезпеки тільки боятись уміє, і втікає від того, як лише може... В таких випадках, брате, дітьми не доробишся! Батьки — ті, що можуть і розуміють, мають пожертвуватися.. Але, скажи, чи батьки народу ліпші? —

— Твоя правда, благородний князю, — відповідав Йосиф уже більш утихомирений — не ліпші! Й вони шукають тільки свого хісна, добробку. Сам знаєш цю гірку правду, що саме батьки народу й царі всіх пророків замучили, бо пророки за життя були для них неприємні — картали їх словом божим, зверненням саме проти них. Але коли про-роки по смерті стали вже нешкідливі, коли їх слова відношено вже не до живих володарів та батьків народу, лише до мертвих, то живі

їх славили — з їх слави робили свою славу, крали її... Те саме сталося тепер з Ісусом з Назарету. Кажу тобі, що за яких 100 літ батьки народу — ті, що прийдуть, будуть ним величатися, і з його слави собі авреолу робити... Це більш як певне! —

— Йосифе! А чи ми далеко лпші від тих, про котрих говориш? — поглянув на нього допитливо Никодим. — Розваж добре свою совість! Чи не тому ти — може й не вповні свідомо — нарікаєш на чернь, що вона не приймила на себе жертви, й тягар цієї жертви —

— Паде на нас!... Це хочеш сказати! Невже? — докинув Йосиф, заки Никодим ще й не скінчив свого.

— Так! — кивнув головою Никодим.

— Я про це думав! Одначе ми лише потайки признавалися до Ісуса, ми ще вичікували — як нам і слід було робити: хай діло само дозріє. А воно нагло заломилось!... А чернь явно приставала до нього, й одержувала від нього невисказані ласки... Зноваж, наша жертва булаби без порівняння тяжша, як жертва тих простаків. Вони не мають нічого до втрачення, ми — все! —

Никодим знова задумався. По хвильці промовив рішучим голосом:

— Брате, діло наглить! Тепер не час на диспути! Сейчас мусимо справу вирішити! Ми тут собі розмовляємо, як учителі в школі, а він там конає... може вже й умер... Скажи мені: що думаєш про Ісуса? Вже історія закінчилась — далі вичікувати годі!

— Що думаю? Був він святець, великий учитель, пророк, чоловік божий, може й дійсно Месія — але та смерть! та смерть! Якщоб не те, все булоб зрозуміле! —

— Що до мене — говорив Никодим, — то я деінде бачу трудність. Він проголошував себе за Бога, за відвічного Бога! Це для мене незрозуміле. Атже Бог лиш один, а він говорив про »Сина Божого«... А канони Мойсея! Знаєш їх! На підставі тих канонів він формально засуджений на смерть. Але — так себе потішаю — не одно, що пророки голосили, в їх часах могло уходити за немудре, неможливе, неправдоподібне, а опісля виявилось, що це було боже слово... Погодився я з тим, що Бог може мати неодну несподіванку для нас, як і родичі мають неодну несподіванку для дітей. І доки діти не до-ростуть, то їм це видається неможливе, неправдоподібне. Лише подумай!... Чи отже маємо затикати Господеви уста, коли він до нас говорить? Або маємо лише слухати й чекати кінця, який нам усе

вияснить?... А що ти говориш про його смерть — ануж дійсно воскресне, як запевняв? Не можемо знати. Хто такі знаки робив, цей заслужив, щоб ми йому довіряли, хоч і не розуміємо його справи. Маю внутрішнє переконання, що ще щось мусить статись. Такий кінець не може бути! Його смерть на хресті — ні, це ще не кінець! Він жеж сам передсказав її! Дивно, що аж тепер розумію його слова, які він сказав до мене, коли я по перший раз приходив до нього нічку: »І як Мойсей взніс змію на пустині, так треба взнестися Синови Чоловічому...« Алеж він говорив також про своє воскресіння! —

— Що отже тепер нам ділати? — запитав Йосиф.

— Від птахів та мух тіло святого взяти, й похоронити його, як годиться. Це наш невідкличний обов'язок — між батьки народу, які повинні дбати про добру славу святих, про божі справи в народі. Чи не припускаєш, що Господь Саваот може цілий Єрусалим знищити ще нині в ночі, як свого часу Содому та Гомору, за те, що не знайшовся ніхто, хто віддавби останню честь і прислугу замученому пророкови, безвинному?... Ця пільма, таке маю прочуття, не віщує нічого доброго...

Йосиф знову став ходити по комнаті сюди й туди, і так ходячи, говорив:

— Гробницю маю готову, відповідну, нову. І до Пилата піду, а думаю, що він згодиться віддати нам тіло святого. Але чи ти, благородний князю, обдумав усі наслідки цього нашого діла? —

— Га, брате, все одно! Як треба, то треба — нічого не порадиш! —

— Завтра вже не будемо могли показатись на вулиці, готові нас камінням псбити...

— Хай буде божа воля! — відповідав Никодим покійрно, схрестивши руки на грудях.

— З синедріону й з церкви нас виженуть! Ціла неслава Ісусового ймення впаде на нас! —

— Хай буде божа воля! —

— Ми вже старі, можемо вмерти, відмовлять нам церковного похорону! —

— Хай буде божа воля!

Маємо діти й майно. Можуть нам усе сконфіскувати, нас заслати, діти попадуть у нужду! —

— Хай буде божа воля! —

— Наші діти можуть нас виректися! —

— Хай буде божа воля! Але Бог нас не опустить! — відповів Никодим покірно.

Настала коротка мовчанка. Йосиф зітхнув, і так закінчив розмову:

— Якщо ти, благородний князю, на це готов, то і я готовий. Ось зараз іду до Пилата, щоб нам віддав тіло святого. —

Глухий гуркіт, наче тисячі громів, роздався під землею. Наче якась чорна буря пересунулась попід землю. А в тій хвили сонце знову засвітило.

Никодим і Йосиф зблідли. »Свят, свят, свят Господь!« — вимовили спільно. По хвилі обізвався Никодим:

— Або пророк помер, або зійшов з хреста!... Іди, дорогий друже! Іди скоріш, спішися, біжи!... Іди вперед на Голгофту, подивися!... Якщо зійшов з хреста, дай мені знати, щоб я був спокійний, щоб я тішився! А якщо помер, то спіши до Пилата, щоб крикуни ще чогось не придумали під сам кінець. А проси Пилата й від мене, в мойому йменні... Я й сам пішовби, та — бачиш — тяжко мені, а тут поспіх

потрібний! Але на похорон прийду! Ось уже збираюсь, поволеньки зайду. Будь ласка, подай-но мені палицю, ось там вона — в куті! Яка шкода, що повозу дома не маю, виїхали діти на хутір. А то поїхавби до Пилата... Але то завсіди так буває: як треба чогось, то його саме тоді нема... Та годиться понести труд для останньої прислуги святому...

— Остання почесть святому! Остання почесть! — кликав Никодим за Йосифом, коли цей виходив уже з хати.

І як урадили благочестиві радники, так і зробили.

Історія не переказала нам, яка була дальша доля благородних радників Йосифа й Никодима ізза їх геройського діла в Велику Пятницю. Певна річ, що неодна з того, що їм грозило, сповнилося, й діткнуло благочестивих старців.

Одначе історія рік-річно в день похоронів Христа Спасителя свідчить, що в день усенародньої тревоги й розпорошення сил тільки сердешні батьки народу можуть повернути колесо життя, яке застрягло на непригожій дорозі.

Посол з неба

I

Сонце знаходилось уже поза полуднем, і мовби подвійно використовуючи час, що йому ще лишився до вечора, з усією силою розкидувало свої золоті проміні по небесних просторах і по землі. А море схоплювало ті золоті небесні проміні, схоплювало образ цілого сонця, й погойдувало його на своїх хвилястих грудях.

Щось сонце морю переказувало, щось море сонцю шепотіло — небо й земля при сердешних поцілуях про щось собі звірювалися. Але людям про це не знати. Людські покоління живуть, і заєдно тільки підслухують оцю розмову, та різні різне чують, бо це слова таємні, вривані, неповні...

В тому часі в палестинській Кесарії, в місті над морем, у домі над морем, у світлиці над морем, у мешканню Корнилія, сотника армії

римської імперії, італійської сотні, сидів при столі, при склянці вина, Cajus Torquatus Junius Niger, також сотник армії римської імперії, з імператорської легії, який щойно приїхав кораблем з Риму. Сидів він з господарем дому, з Корнилієм.

А властиво не сидів, але щораз то сідав, то вставав, і з нетаєною радістю поклепував по плечах Корнилія, свого товариша ще з діточих літ, з яким не бачився вже десять літ. Притому — може вже по дев'ятий-десятий раз — повторював:

— От бачиш, мій дорогий Корнильцю! От бачиш, так воно!

І знову сів на сталець, надпив трохи вина — »в твоє здоровля, Корнильцю!« —, тай знов повторював те саме:

— От бачиш, так воно, дорогий Корнильцю! Так воно!

Мав він повну душу слів, думок і споминів, і хотів відразу все те вилити перед своїм товаришем, давно небаченим. Але як у парний літний день, коли вже довго не було дощу, збираються чорні хмари, та не можуть відразу проломити посухи, й тільки разураз спускають грубі, теплі краплі — так і сотник Нігер через довший час не міг знайти відповідного русла для своїх думок і слів. Воно так буває, коли

схвилюються поклади чуття, й душа відзивається тільки вульканічними вибухами однородних рухів і слів, аж утихомириться, й прийде до себе.

Корнилій сидів напроти свого гостя, не рухався з місця, мало говорив, і тільки всміхався своїми, як вугілля чорними, але добрими, лагідними очима. Був він за цілу голову вищий від свого товариша. А коли порушався, здавалося, що ціле його тіло в повітрі лагідно хвилюється.

Різько відбивав від нього Нігер. Цей — всупереч своєму назвищу (яке значить стільки, що «чорний») — був рижий, лисий, низький. А кожний його рух був мовби рухом напнятої тятиви на лиці, коли нею стріляють. Мов шершень, Нігер заєдно товкся, бурмотів, від часу до часу прискав — мовби нападав.

А всеж таки обидва товариші, хоч уявлювали собою такі природні контрасти, в тій хвилі почувалися чимсь нероздільно близьким, і радий був один одному. І вже звичайність розпростерла над ними свої сірі крила, і вже стали вони спокійно оповідати про своє життя-буття, як звичайно розповідають собі приятелі по десятилітній розлуці.

Міжтим море за муром, за відчиненим вікном вело таємну розмову з небесним сонцем. Хвилі хлюпали при березі, а на вільному просторі переливали розпущене золото, й заливали ним найштучніші фігури, вирізьблювані в безмежному смарагді морського плеса. А проміні сонця через вікно входили до світлиці, й відбивались від металевого шелому, що його Нігер поклав на розі стола біля себе — не по звичаю аристократії, до якої Нігер зачислявся, але от, як у товариша, коли відхід спішний.

— Як бачу, ти нічого не змінився, Корнильцю! — говорив Нігер. — Тільки споважнів — ну, це зрозуміле! Десять літ — але що десять! Двайцять п'ять! Ще тебе бачу таким, як ми бігали по вулицях нашого Риму. Себе з тих часів уже не памятаю, тебе памятаю дуже добре. Пригадуєш собі? На »бараній улиці« — пригадуєш собі?... От бачиш, так воно! Тямиш, як я раз тому крикунови, що біля нас продавав зі шкіри облуплені ягнята, підсунув цеглу під ноги, коли він дерся й вдилявся на поверх?... І він повалився, як довгий, у болото! Ха ха ха! Весела діточа історія! Люблю собі пригадувати такі історійки! Стільки нашого життя, стільки втіхи в життю! Lagi-fagi все — але історія історією, історія життя! Той лобур тоді на мене накинувся, а я до

нього — хоч я мав тоді, як знаєш, може вісім літ —: Ти до кого так? До патриція? Мовчи, бараня голово, бо тобі лоб розвалю!... І пішов собі бараня похнюплений. А ти втік.

От бачиш, так воно! З мене вже тоді був жовняр, а ти, як думаю, помилився в виборі звання. Ти повинен був стати попом! Ха-ха-ха, дорогий Корнильцю, бігме попом! Ще й нині так виглядаєш — така твоя вдача! Чи не говорю правди? —

І знова Нігер встав із стільця, мов шершень кинувся до Корнилія, та поклепав його по рамени: От бачиш, так воно! Я так з доброго, з товариського серця!

Корнилій усміхався, здвигнув раменами, моргнув бровами:

— Може й правду кажеш... Тільки...

— Що »тільки«? Яке »тільки«? — порснув Нігер.

— Я хотів сказати, що не знаю, яким попом я мавби стати...

Колись у діточих літах, певне, я не мавби в тому виборі трудности. Але нині —

— Що? Ти? ти? — загудів Нігер, і сплеснув в долоні. — В тобі якась зміна? Неможливо!

І вибалушив очи з під лисого лоба зі здивування:

— Ну, так! Це й сам я знаю! Ти властиво повинен був родитися жінкою, й вступити в ряди білих Вестальок... Невжеж? Ха-ха! — тишився Нігер. І знову поклепав Корнилія по рамени. Сів на сталець, та випив трохи вина.

— Пий, дорогий приятелю! — попросив його Корнилій — в твоє здоровля! Любо зійтися товаришам по такій довгій розлуці. Тішуся, що можу тебе нині витати в своїй хаті. Хай тебе Бог благословить!

— Так! так! »Хай Бог благословить« — це старий римський звичай... Зачав підступно Нігер. Але правовірний Римлянин каже »Юпітер«, »Апольон«, »Меркурій«, »Бакхо« — як уже де треба. Що до мене, то я не знаю: який Бог мавби мене благословити? — для мене вони всі однакові!... Але як я тобі маю віддячитися? яким тебе Богом благословити? який тобі по серці? Га? братіку, що ти на те?... як бачу, ти якось уникаєш історичних назв римських богів... Чи ти може — між тими азіятами, далеко від подиху Риму — не відпав від батьківської віри? Га? Ти — з природи правовірний, консервативний, ареволюційний... Га?

— Вірю тільки в одного Бога, але його ймення не знаю... Тихо, наче стидливо й сумовито по якійсь хвилині відповів Корнилій.

— Ха-ха! тож із тебе жидовин! Чистий жид! Цього я не сподівався! Диви — диви: Римлянин — жид! Римський офіцер — жид.

А то раз! Страшне! Осоружне! Агі на тебе!... Але щож? Аж тепер зачинаю розуміти, чого я вже в Римі боявся: між тими азіятами можна здуріти, з розуму зійти!... От якесь прокляття! Ото раз моя доля! Якщо я побуду тут десять літ, як ти, то хиба так само стану говорити: »вірю, але не знаю«... Агі! згину тут! Це не для мене!... Я знаю, або не знаю. Але »вірю, та не знаю« — це не для мене! Розум, критика, самокритика, вільнодумність — ось це для поступових римщуків, для таких, як я. А мене загнали між азятів, що не розрізняють сна від дійсности...

— Жидом я не є... Та лишім це! Незрозуміле для мене, що ти говориш про самого себе. В якому характері ти знайшовся в нашій намісниківській Кесарії? Даруй, що про це тебе питаю, алеж ти сам зачав. — Сказав Корнилій, і було видно на ньому якийсь діточий страх.

— В якому характері? А ось прийшов я до вашого намісника по паспорт до пекла... А щоб їм усім сам Гефайст підкови на п'яти прибив! Заслання, братіку, заслання! — говорив Нігер більш із гнівем,

аніж із сумом. — А щоб їх усіх Цербер на кусники пірвав! Мамелюки, воли — але щож? Не може бути людям ліпше, як довго пануватимуть над ними воли! —

— Не розумію тебе! —

— А от проста річ! »Божественний« паяц — тобто імператор — загнав мене за мниму образу його »божественности« на пограничча Арабії — на постійну службу з деградацією на сотника.. Де то має бути, сам ще не знаю. Ще нині маю зголоситися в вашого намісника, а він після »божественних« інструкцій має мені призначити місце для осідку. Почта з Риму прийшла разом з нами, тим самим кораблем. Яка іронія! Мене, вицвіт римської — чи ліпше: грецько-римської культури, кидати в пустиню Арабії між диких азятів! —

— Жалую тебе, друже! — зі співчуттям сказав господар дому.

*

В тому ввійшла до світлиці жінка Корнилія, приносячи на підносі овочі. Жовняр, послужник, відчинив їй двері, й хотів зачинити за нею. Нігер нагло зірвався з стільця, уклонився пані дому, як це роблять офіцери з аристократичних родин. Але заразже звернувся до

жовняра: Слухай! — Жовняр прискочив до нього, випростувався: На приказ, ваша благородности, слухаю!

— Поглянь-но, що там на долині мої люди роблять! Нехай будуть готові до відходу, нехай пильнують коний! Небавом до них приходжу! Зрозумів? —

— На приказ, ваша благородности! — сказав жовняр, і зробив відмірені рухи, як колісце в машині.

— Ласкава пані сядуть із нами! — попросив гість. Яж не мав щастя знати пані, аж як вступив до вашого дому. Хай ласкава пані зроблять мені цю приємність! Дуже перепрошую, що я до жовняра звернувся при пані, але мусів... Не маю багато часу! Прошу! — Жінка сотника Корнилія любо всміхалася:

— О, прошу дуже! Ви в нас, як у себе дома. Прохаю: не в'язатися мною. Не знаю: чи вам не перешкоджу в розмові? Але прошу; ось овочі... Позвольте!

— Алеж ні! ні! — загудів рижий гість — тільки прошу сідати! Я такий щирий, що за свою щирість аж у заслання попав — ось тут між азятів! Можу сміло перед панею говорити, —

Пані дому застановила рухи своїх очий, як це діється в очікуванні чогось страшного а незвісного, й зітхнула:

— Жалую вас пане сотнику! Співчуваю з вами! —

Нігер розсміявся, хочаби тим виявити свою байдужність, а властиво висшість понад примхи людської долі.

— Прошу пані, ще перед місяцем був я тисячником в імператорській легії, а тепер я тільки сотник — не знати: якої легії, якої сотні... Це моя перша кара. А друга: ще нині знатиму, до якої сотні буду приділений — десь тут на межах дикої Арабії, щоби берегти держави від гадюк, шакалів, левів і всякого лютого звіра. Ха-ха-ха! ото я дослужився! Невжеж? —

Пані дому знова припрошувала гостя до овочів. Він узяв грозно, подякував, похвалив, і їв. По ньому взяв грозно Корнилій, а пані дому прилучилась до них отак для етикетки.

Відозвався Корнилій:

— Ти мені ще властиво не сказав: чим ти провинився? —

— Дорогий! — поглянула на нього жінка — може нам того наш дорогий гість не може сказати. Який ти неважний! Цеж неприємні річі! —

— Алеж, ласкава пані! Все скажу, все розповім — не маю тайн!
— боронився Нігер.

— От як то було:

По парадах у день імператорських уродин на святочному комерсі офіцерів нашої легії, при вині, коли мені розв'язалась душа, іритувала мене одна подія з тогож дня. Звісно панству, як це буває в таких парадах. Найясніший імператор засів на підвисшеному престолі з ознаками божества, перед ним построєно жертівник і приношено жертви. Колиж попи кликали »радуйся, могутній боже«, імператор піднісся, й давав своє »божеське« благословення, а весь сенат, усі цивільні й військові достойники і весь зібраний народ мали кинутись на коліна — що й сим разом сталося. Але якийсь низший офіцер, що стояв десь з краю товпи, вправді укляк, одначе звернувся хребтом до імператора. Зчинився крик, нещасного »протестанта« на місці змасакровано...

От цієї події не міг я забути. І, як кажу, підхмелений вином утратив я політичний змисл, цілком опанував мене щирий філософський змисл. Тай кажу до товаришів, що біля мене лежали при столі, отак спокійно, в розмові: Все те гарне й добре! Хай живе імперія, хай живе божеський імператор — але позвольте мені сумніватися в його божественність!... Клявдію — віриш ти в богів? — »Ні!«

Гаяю, а ти? — »Ні!«

Люкую, а ти? — »Ні!«

Я також ні! — кажу їм. А якже тоді маємо вірити в божество імператора? Розумію, це потрібне для маси, для черні — алеж освіченим позвольте сказати на театр: це »тільки театр«, а не дійсний світ. Що? чи не так?... Ніхто з них слова не промовив, усі сміялись — ніби для признання. Лише на закінчення тієї розмови один з товаришів сказав: Ану пиймо! Нігер завсіди був революціонер — на його здоровля!

От і ціла пригода того дня! Але вже наступного дня імператор довідався про нашу розмову. Завізвано мене перед нього.

Знав я, чим то пахне, та я маю свою філософію, маю жовнярське серце, римську гордість — і думаю собі: все одно!

— Невдячний сину! — так мене привитав »божеський« імператор із сквашеною міною. — Дарую тобі твою провину, бо тебе Бакхо підюдив. Але підеш на межі Арабії, щоб ти мав нагоду філософувати. А що там не треба тисячників, то будеш від нині тільки сотником. Це ласкаве рішення нашого божественного маєстату. Вже! Іди! —

І ось я між вами. —

Корнилій задумався. Обізвалася жінка:

— Жалую пана, дорогого гостя! За одну неввагу — яке нещастя! Нігер знову став сміятися:

Та чому, ласкава пані? Ціле життя — *lari-fari!* Цілий світ! Усе й ніщо, ніщо й все! Дурна комедія! Боги, імператор, сенат, патрицій, раб, життя, смерть — усе театр, лише театр! Позвольте, панство, освіченому чоловікови сказати повну правду: все — лише театр! Театр — усе, а правда — ніщо! Це одна сторона моєї душі — свідомо, раціональна. А друга її сторона: Я Римлянин, патрицій, жовняр... Хай діється, що хоче, все видержу — відвічна історія непоборимого Риму живе в мені як іраціональна сила, якій нічого до »правди« й »злуди«, бо вона дає життя, вона випереджує і »правду« і »злуду«...

Затих балакливий Нігер. А сонце клонилося до западу, висилало через відчинене вікно свої золоті проміні, які відбивалися від металевого шелому на столі — так, що він місцями наче горів, а місцями темні тіни переривали цей огонь. Хвилі на морі зовсім зникали. Величезний смарагд морського плеса був наче завмерлий, наче нечуткий на відвідини неба.

Кінець бесіди Нігера для Корнилія, а ще більш для його жінки, був наче морозом, від якого листя на дереві жовкне, й облітає. Кров стиналась їм у жилах.

Крадькома з переляком ув очах поглянула пані дому на свого мужа, а в тому погляді було запитання: Чи я можу тут довше бути?

Корнилій відповів їй очима: Іди!

І пані дому піднялася з стільця, перепросила, що мусить заглянути до дітей, і вийшла.

*

От бачиш, так воно! — немов зітхаючи сказав Нігер до Корнилія, коли пані дому віддалилася із світлиці:

Корнилій у душі був неспокійний. Він відчував, що від Нігера розділяє його якась бездонна, темна пропасть, і жалував, що його товариш з дитячих літ по противній стороні. Не мав він жалю до нього, лише до того чорного яру, що їх обидвох розділював.

— Слухай-но, товаришу! — по хвилі промовив Корнилій. — Чи в Римі багато таких, як ти? —

— Багато? — питаєш! — Усі! Всі освічені, зачинаючи від »божеського« імператора, що сам не вірить у своє божество, тільки хоче, щоб інші в це повірили. Але чистих типів — таких, як я, обмаль. Усюди, братіку, повно черні — черні, що живе для опортунізму, для визиску чужої праці, чужої слави й чужої мудрости. Тепер у Римі фермент, новий фермент. Солодке вино квасніє, скаламутилось, шумує — ще не знати: що з того вийде? Правду сказати, я сам сумніваюся в якийсь великий переворот, бо люди дурні — кажу тобі: дурні, хоч їм дай не знать яку філософію. Половичність, не цілість, тільки половичність — це їх насущний хліб. Але всеж таки той новий фермент завважить у їх життю. А він розвивається по дорозі до повного визволення чоловіка від усіх пересудів, дурних забобонів, т. зв. »святощів«, »богів« — великих і малих, небесних і земських. Новий світ, новий чоловік, що сам собі буде законом і правдою — ось це нині ідеал. Хай упадуть усі старі, спорохнявілі, струпішілі боги! Одначе мало таких, котрі важилисяби висказати це слово в цілості. Загал у своїому опортунізмі тільки мимрить по кілька букв із того слова — краде з нової мудрости те, що йому смакує, що пригоже, а нічого не коштує... Кажу тобі: Чернь! половична чернь!...

Підчас тої промови Корнилієви здавалося, що від Нігера наступила на нього ще одна нова хвиля, й ще дальше відсунула його від Нігера, та грозила йому затопленням... Нігер і сам це спостеріг. Піднісся з стільця, й знов поклепав свого товариша по плечах, сердешно сміючися:

— Що? Ти мене злякався?... Чи маю перед тобою скривати свою правду й правду Риму?... От бачиш, так воно, дорогий друже!

Але властиво... що тобі говорити про те? Ти відстав від сучасного життя, не розумієш нової філософії. Провінція, брятіку, стухла провінція тебе задушила! Не читаєш нових книжок — нові автори, нові філософи, нові критики для тебе ще не єснують! Не диво — ти в Азії вже стільки літ! —

— Дійсно, я цього не розумію! — сказав поважно й заклопотано Корнилій. — Для мене це осоружне, трівожне! Я волівби, якщоб ти так собі жартував з мене »азіята«, що я відстав від життя, як ти кажеш... Але бачу, що щиро говориш. І дивуюсь: як можна при здоровому розумі щось такого говорити, ба ще й захвалювати? —

— Ха-ха-ха! От-от провінція! Щаслива провінція в своєму незнанню — з тебе говорить! Провінція, що ще не розріжнює сна від

дійсности! — докинув йому Нігер, сів на свій сталець, взяв помаранчу, й став її облуплювати.

— Корнилію! Тобі здається, що мої слова є вислідом помішання змислів... Дуже добре розумію твої думки й те, на чому вони основуються. Але ти не розумієш, на чому вони основуються... Ти певно не читав творів Ignotus-a. Славний автор! Великий філософ! Модерний!... Братіку, Елеати — діти, софісти — штубаки, Демокрит — муляр, Плятон — маляр, Аристотель — музейник, щойно Ignotus — правдивий філософ. Він допняв останньої точки пізнання. Світ — це все й ніщо, ніщо й усе! Ось це його чільна теза. А виказав він це так, що не рушиш з місця. Послухай тільки!

Це вже софісти знали, що весь світ — це лише наш людський привид. Ось цей мій шелом тут на столі. Чи він може лізе в нашу голову, коли ми його бачимо? Авжеж що ні! Але ми також не виходимо поза наші змисли, щоб увійти в той шелом. Щож отже? Щось там зовні нас дразнить наші змисли — одначе це зовсім не таке, як наш привид »шелому«. А те, що ми вважаємо за шелом, це наші вражіння, рухи нервів, мозку... Значить: цілий світ — це

тільки людська уява. Річи не є річами, тільки модифікаціями нашої чуттєвості, отже тільки привиди. Доси софісти.

Ignotus додає до того першу заввагу:

Також мої нерви і мозок є тільки моєю уявою, а не якоюсь річчу.

Друга заввага:

Отже зовсім відпадає те якесь незвісне, що малоби знаходитися зовні мене й малоби бути річчу, а не тільки привидом.

Третя заввага:

Головне є »я«. Але що це таке? Найпевнійше й zarazом найнепевнійше; найреальнійше й zarazом без усякої реальности.

Щож це »я«? Воно творить увесь світ: і цей шелом і цю помаранчу і сонце й зорі на небозводі — але воно не є ані тим шеломом, ні сонцем, ні моїм мозком — його нема, воно якесь ніщо.

Отже бачиш, яка остаточна правда філософії: все — ніщо, ніщо — все! Марна гра, комедія життя-буття, театр!

Нігер скінчив, бо спшився. Попри всі ті філософічні думки, що змінювались, як хвилі на морі, мав він одну постійну думку — практичну: що вже час йому відходити до намісника — по неприємну маршруту.

Корнилій закусив губи, й вже нетаєно показував своє невдоволення:

— Брате! Чи дійсно в Римі тепер так думають і вчать? Цеж загибель — кінець усьому! Я не можу з тобою вести вченої диспути, бо тим не займався так, як ти. Та довіряю голосови своєї душі. Заки ти мені це толкував, не міг я позбутися уяви: що ніби-то цілий наш Рим одно величезне овочеве дерево, яке дійшло вже до тої пори, коли овочі зачинають гнити й спадати... Говори ти собі, що хочеш, але тут щось мусіло зіпсуватися — хоч я цього й не вмю відкрити.

Щось у овочах попсувалося, й вони вже не приймають здорових сил з дерева, якими зросли, але нищать ціле своє надбання... Кажу тобі: це смерть! це процес смерти! —

— Признаю тобі — відповідав Нігер мовби з сумом —, це кінець! Кінець розуму — остання точка! Вже далі годі! Але це ще не загибель, це не смерть. Це мужеська дозрілість загалом. А багато молодих людей гине перед мужеською дозрілістю. Так і тут багато звихнеться, знидіє, згине — не всі зможуть приймати мужеську правду.

Але жити при тій правді можна! Теорія теорією, а практика практикою. Розум дійшов до точки, де починається темря. Пропало світло, темря довкола — ну, але є ноги, є руки: можна дорогу нащупувати... Я Римлянин, я жовняр — не жахаюсь подорожі по темному лісі...

— Ах, так кажеш: є ноги, руки... Але очі пропали!.. А це сумне! Цеж каліцтво — прикре каліцтво! Це втрата красшої половини життя! — докинув Корнилій.

— Впрочім: це особиста справа для кожного з нас. Думай собі, як хочеш — чи красше: як можеш. На основі моєї теорії маєш право до того. Але я вже не маю... От бачиш, так воно, дорогий друже! Бувай здоров, бо мені вже останній час відходити. Дякую тобі за гостину! — закінчив розмову Нігер. Піднісся з стільця, та ще раз поклепав Корнилія по рамени із звичайною своєю фразою.

Також Корнилій встав. Товариші подали собі руки, й через хвильку мовчали.

— Здається мені, товаришу, — промовив Корнилій —, що тебе в життю держить твоя практика, а не твоя теорія... Ти добре сказав,

що в тобі живе ціла історія й сила непоборимого Риму. Й саме це тебе держить!... Та лишім уже це!

Дякую тобі за відвідини. А якщо могтимеш колись у будучности, поступи до мене. Завсіди буду я цікавий довідатися: як Азія й самота вплине на твої думки? Що иншого Рим, що иншого дика природа — первісний стан життя...

— Азія! Азія! Арабія! Невжеж! — докинув Нігер, сміючись. — Може бути! Може й змінюся — вивітріє філософія, а остане тільки природа... Нігер став одягатися, а Корнилій закликав жінку.

Домашні випроводили гостя аж на долину, на вулицю. Нігер прощався з ними, як звичайно люди прощаються. І дивне було для Корнилія: як можуть такі люди, як Нігер, зносити таку дисгармонію між своїми думками й життям?

Нігер з двома своїми жовн'ярами повсідали на коні. Вже рушили з місця. Нігер ще обернувся, кликнув »salvete«, й тільки видно було, як його металевий шолом часами вилискується на сонці...

Небавом широке море стало клекотіти, вітер давав знати про себе, що він пробудився й встає із свого ложа... А сонце щораз ближше схилювалось до землі.

II.

По відїзді Нігера Корнилій був сумний і неспокійний. Здавалось йому, що через його душу перейшла смерть і оставила по собі свої слїди.

Вигляд рижого, лисого товариша якось затерся в його душі, й коли він собі хотїв його уявити, то уявляв собі обдерту, на пів перегнилу деревину із сухим листям. Листя паде з тої деревини, воно засуджене на загибїль у болотї... Тільки деякі листки вітер занесе на камїнь, і тут вони, не маючи вохкості (котра передтим давала їм життя, а тепер розложилаби їх на атоми) лежатимуть сцїпенїлі до свого часу... І стихійно Корнилієви говорили думки: Такий сухий листок на каменї — це Нігер. Вітер занїс його на сухий камїнь... І шепотїв Корнилій: Осїнь Риму! Осїнь Риму!... Зближається кнець!

Це були чужї, дуже чужї й новї думки для Корнилія. Але він мав і свої власні, давні думки, які виплекав у душі, приглядаючися життю й віддаючися задумї.

Приступив до вікна, підпер голову руками, задивився на море, й молився. А мав він уже свої літа, мав і свої молитви.

— Боже! Боже, що володієш світом! Розум мені каже: що ти є; душа мені каже: що ти свідомий; серце мені каже: що ти святий.

Але — ах! — я тебе не знаю!

О, Невідомий, Правдивий, обізвися!

Я тебе шукаю! —

Так молився Корнилій до Господа.

— Що маю робити? Як Тобі служити?

Скажи мені сам!

Гине світ без тебе — певно загине!

Прийди, й спаси нас!

Ніч царить; ніч уже й область дня захопила — ніч кругом!

Чи не засвітить твоє світло з неба?

Чи не пішлеш ангела свого, щоби звістити своє слово душам,
що ждуть?

О, Святий, Одинокий, Правдивий!

Шукаю Тебе не від нині, й роблю те, що мені серце каже...

Прийми мої діла за добрі, а мою душу за вірну тобі! —

Перестав Корнилій шепотіти устами, стало його серце само говорити. А воно вміло все те куди красше й сильніше висказати...

Й здавалось Корнилієви, що в ньому ціле море стогне, просить небеса про ласку сонця... Проплакав Корнилій — сотник римської армії — проплакав в укриттю. Тільки цей бачив його сльози, ізза котрого він плакав.

*

Вже сутінь накрила море. Очи Корнилія вже не бачили його. Вітри розвели боротьбу на безмежних грудях моря, й воно шипіло, стогнало й ревіло. Так воно давало знати про себе Корнилієви через цілу ніч...

Увійшла до світлиці жінка Корнилія. Засвітила воливні лямпки, й попросила мужа до вечери. Він поглянув на неї сумно.

— Прости, дорога, я нині не буду вечеряти. Не можу. Моя душа неспокійна. Здається мені, що ми так мало дбаємо про вбогих. Ти знаєш, що я завсіди говорю: Як це може бути, щоб ми всього мали подостатком, а довкола нас стільки бідних, що не мають кусника хліба? Несправедливе це перед божими очима!... О, колиб я міг усім їм допомогти! Але бодай від часу до часу хочу так жити, як вони живуть, щоби бодай серцем поділитися з ними в цілости.

Прошу тебе, збільши нині цю пайку, яку звичайно роздаєш убогим, ще й моєю часткою. Хай Господь це прийме, хоч воно ніщо...

Так, дорога! А ще цей Нігер! Затривожив він мою душу. Не можу собі місця знайти. Чуєш, як море гуде? як розбиваються його хвилі одна об одну? Таку бурю здвигнув Нігер у моїй душі. Здається мені, що ось-ось увесь світ пропаде, бо Рим спроневірився Богови й навіть його тіни... Глядаю ратунку. Молитва, тільки молитва мене успокоїть. Ах, так мало молилось!... —

— Добре, хай Господь буде з тобою! — відповіла жінка, й відійшла. Відчула вона й зрозуміла кожне слово свого мужа. Сама ж усе те переживала.

Нікому нічого не сказала. Нагодувала діти, поклала їх спати, але сама не їла. І довго в ніч шепотіла, молилася невідомому Богови.

*

Море шипіло й гуділо за стіною. Море шипіло й гуділо і в душі Корнилія. Здвигались думки й чуття, і боролися зі собою... Корнилій ходив по світлиці, зітхав, сам до себе говорив, сідав, вставав, клякав, молився. Певність і непевність, світло й темря, надія і безнадійність,

Бог і сумерк Бога — мов вітри, мов вулькани вибухали в його душі — на переміні. Звдси й звідти грозила йому загибель, і він намагався доплисти до берега — до твердого тла...

Жидів і їх віру Корнилій знав добре. Жив він між ними довгі літа. І переймив від них їх поняття Бога — це його переконувало. Але жидом не міг стати — не хотів. Був жеж він Римлянин, любив свій нарід і його назву — а жиди з відразою відносились до Римлян і до всіх інших народів. Розумів він це добре: що, коли Бог один, то всі народи — його, а не тільки жиди.

Впрочім: жиди й самі чогось ще очікували — якоїсь незвичайної зміни, розяснення, спасіння, Месії.

Чув Корнилій також про »Ісуса з Назарету« — чув дивні річи. Але вчені жиди переконували його: що це тільки один з багатьох обманців, а не правдивий Месія. Однак до Кесарії разураз доходили нові дивні вістки про Ісуса, і Корнилій уже хотів удатись до нього, відшукати його. Не зробив він цього тільки тому, що боявся: »Я Римлянин і жовняр — хто зна: як мене прийме?«

Сумний кінець »пророка з Назарету« прибав його, й він перестав думати про нього.

Але тепер, коли думками й серцем він чіпався, чого лише міг (як той, хто топиться), став він собі докоряти:

Чому я не пішов до нього? Може він був дійсно послom божим — тим, котрого устами мовчазні небеса промовляють? Але чому він передчасно і так нужденно сконав?... Вправді: кажуть деякі, що він воскрес із гробу, що він ходить по світі, показується людям, що його шукають. А може? Якщо правдиві діла, які йому приписують, то й це може бути правдиве...

І став Корнилій молитись Христови:

— О, Ісусе, Ісусе з Назарету! Якщо ти був дійсним послom божим, якщо ти ще й по смерті живеш, якщо ти мене чуєш — вислухай мене!

Якщо ти відчинив небесні двері, не зачиняй їх передо мною!

Вірю в тебе, якщо ти правдивий Спаситель!

Відшукай того, хто тебе шукає!

Розясни дорогу в темряві життя!

Знаю, що нераз приходиться поміч, звідки її не вичікуємо.

Господи, садинокий, вічний, невідомий! Пропадемо, якщо ти нам не обявишся! Але як ти мігби нас так сотворити, щоб нас покинути

на завсіди? Добрий батько не кидає дітей на поталу горя... Пришли, о, Господи, свого посла на світ! Не до мене — я цього негідний! Але щоб я про нього довідався, щоб я твоє слово почув!

— — — — —

Нігер не виходив Корнилієви з думок. Гуділи йому в ушах його слова: »Так усі в Римі думають!... Фермент! новий фермент!« Значить: розклад життя! — настирливо переслідували ті думки Корнилія: Осінь Риму!... Рим, дорогий Рим пропаде, імперія пропаде...

Ах, усі думки вичерпались, довели до свого заперечення! Діло, діло мусить прийти — якесь велике діло, що створить нову душу, що посуне людську природу на її властиве місце — якщо світ має спастися! Діло, бо думки німічні!...

В тих думках і журбах Корнилій заснув. А за стіною море змагалось само з собою в непроглядній пільмі.

*

Коли Корнилій збудився, море вже успокоювалось. І його душа успокоювалась — бодай на поверхні. Але там у глибинах ще стиралися з собою розбіжні сили, ще голосилися крики й стони. Не був

Корнилій з нинішніх змеханізованих людей, у яких сила хвилювання душі має запаси лише на години, і вже вичерпується. В його природно молодій душі хвилювання тревало днями з невменшеною силою.

І цього дня Корнилій не хотів нічого приймати для поживи. Вийшов з хати за місто, ходив по морському березі, й просив, благов незвісного Володаря вселенної про ратунок для себе й для всіх людей.

Уже по полудні вернув до хати. Знов сперся на вікні в своїй світлиці, й глядів на море. А море вже знову було одним безкраїм смарагдом, що ще більш прочистився нічною бурєю, й соняшні проміні проходили через нього глибоко, глибоко, лишаючи за собою золоті сліди...

Господи! таке багатство розсипав ти по світі — багатство добра, краси й премудрости... Чомуж воно, те багатство, місцями так заломлюється — так сильно, так болючо? Чому ти не перевів його наскрізь по всьому світі? Чи не міг? — Міг! — Або не хотів? — Чому не хотів?

Стільки нещасних, стільки калік, стільки горя — а недуга й смерть жде кожного! Такий кінець! Таке заломлення в чудовій будові світа!... Цього не розумію!

Плачуть голодні — чи не нагодуєш їх?
Плачуть убогі — чи не збагатиш їх?
Плачуть переслідувані — чи не виратуєш їх?
Стогнуть сліпі — чи не покажеш їм свого світа?
Плачуть сироти — чи не знайдуть Батька?
Кличуть тебе — чи не обізвешся?
Тужать серця — чи не відгукнешся їм?
О, Господи, обізвись!...

І здавалось Корнилієви, що тихе море ось-ось крикне, що хтось виступить із нього, й скаже: »Вже! Вже сповнилося!«

Але море оставало німе, не ворушилось...

— Щож зроблю? — сумував Корнилій: Не я пан, але він! Коли так, то нехай буде так! Нехай буде його воля — вонаж мусить бути! Він знає, що робить...

І знов Корнилієви покотилися сльози — сльози, що втихомирювали душу, як дощ бурю. Погоджувався Корнилій із тим, що годі чоловікови бути суддею Бога, але Бог усе судить... І тихо зітхаючи, став

він шепотіти: »Нехай буде воля твоя! Нехай буде воля твоя!... А мені дай силу сповняти її...«

Море, на котре Корнилій глядів, було спокійне — ще й тепер не здійснювало його півсвідомого вичікування.

Але в тім відчинились двері, хтось легким кроком увійшов до світлиці, й промовив: »Корниліє!«

Корнилій увесь стрясся. Ще такого голосу ніколи не чув... Звернувся до дверей, і своїм очам не вірив... Нагло протер собі очі — але: так є!

В ясних білих ризах, витканих наче з соняшних промінів, стояв перед ним молодець — зовсім на людську подобу, та не чоловік. Через його тіло пробивалося якесь дивне світло, якого на землі нема, а яке приносило з собою славу, радість і певність...

І в одній хвильці душа Корнилія впевнилася: що це не привид, але дійсність — посол з неба... Заповнювало це впевнення цілу душу, як коли вода вщерть заповнить склянку, і вже склянка не спроможна більш води приймати в себе. Тисячі людей зі своїми сумнівами нічого не значать проти сили такого впевнення.

— Не бійся, Корниліє! промовив ангел:

Посилає мене Ісус, котрого ти благав.

Вислухані твої молитви й твої милостині згадано перед Богом.

Клич бідних і нещасних, який заносив ти до Господа, продерся перед сам престол Всевишнього.

Вчора й нині стогнало твоє серце в небі, просячи про ратунок.

Але подобалось Богови через людей давати своє слово — слово спасіння.

Пішли отже в Йопію, і поклич Симона, що зветься Скалою; цей гостює в домі Симона, гарбаря над морем... А він прийде, і все тобі скаже...

І зник ангел по тих словах.

Ця несподівана, незвичайна подія вибила душу Корнилія з рівноваги. Він став несамовито кричати й плакати. Коли домашні, перелякані, збіглися до його світлиці, знайшли його, як клячить на підлозі, й цілує та сльозами змиває те місце, де стояв ангел. Корнилій спершу й не звертав на них уваги, тільки уриваним голосом зітхав:

— Тут стояв посол з неба!.. Бог зо мною говорив!.. Ангел мені з'явився!.. О, аж так дивні діла Господні!..

Щойно по кількох хвилинах поглянув Корнилій на домашніх, і сказав:

— Радуйтеся! Ми спасені!.. Ми спасені — Бог нас спас!.. Відчинилось небо, й кличе нас до себе!..

Коли новий світ родився

Сонце й море — божі. Слухають вони божого слова, а людям здається: що вони слухають їх слів... Здається сильним між народами, що сонце й море на те, щоби приймати їхнє імення й утвердити їхню силу на світі — на віки. Але сонце й море слухають тільки того, чие слово згідне з божим словом..

В день, котрий мені перед очима, підіймалося сонце так само, як підіймалося за Вавилонців, за Єгиптян, за Перзів, і море так само виталося зі сонцем. А місто Мілет над морським берегом у Малій Азії, як тільки прочулося зі сна, тисячами віч і тисячами голосів свідчило сонцю й морю, що воно є одним членом у кольосальному тілі римської імперії... Так само того дня, як і щодня з рана...

Рим — серце, що приймає в себе кров з тіла, й висилає її, куди треба; Атени — розум, що знає про все, що діється в тілі; Ефез — біла шия, оперезана блискучим намистом; Мілет — одна з рук, оперезана золотим зап'ястям... І так цього дня, як і щодень, відчувала шия, відчувала рука: як серце бється, й приймали від нього всю свою силу...

»Мій світ!« — голосив Рим; »Мій світ!« — голосили за ним Атени; »Мій світ!« — голосив Ефез, Мілет... А сонце й море на це так відповідали, як колись Вавилонцям, Єгиптянам, Перзам — відповідали мовчки.

Був це ранок, що тільки випадком остався в пам'яті всіх наступних віків. Нічого страшного, нічого яскравого не сталось того ранку. Для загалу мілетських жителів діялося лише те, до чого вони були звикли — як кожний чоловік зве до сонця, що день у день сходить...

Камінням виложені гостинці стали дудніти після нічного спочинку. З підмійських сіл їхали люди до міста з яриною, з мясом, з усякою поживою. Їхали, йшли пішки, несли товар у руках, на головах; інші поганяли навючених ослів. Купці відчиняли свої склепи, виходили на

вулицю, горлаючи захвалювали свій товар. Ставали до роботи мулярі, ковалі, столярі. Звідси й звідти чути було стук, брязк заліза, різання дерева. Перемучені довгою й висилюючою забавою в цирку, в театрі чи деінде — ті з вершків суспільности — ще спали... Невільники порались коло своїх робіт. Гігієністи спішилися, щоб зранку викупатись у морі. Жиди, звернені лицем до святого городу, накриті талесом, похитувалися й мимрили свої ранні молитви. Поганські жерці заходились коло своїх жертівників: уже дим кадила зносився до неба, а воли для жертви вже лежали звязані.

На все те Мілетяни гляділи, і бачили й не бачили... Булож воно звичайне, щоденне й повсюдне, і не переривало бігу свідомости учасників у тому життєвому ярмаркови. Кожда свідомість ішла своєю дорогою, й спостерігала тільки те, що їй доскулювало, або що її тішило... Такий уже загальний закон буденного життя.

Нараз на скруті одної вулиці показалася сотня жовнярів. На переді сотник на коні. Кождий, навіть дитина, міг зрозуміти: що оце жовняри йдуть на вправи.. Ось це була та поява, що переривала звичайний біг свідомости Мілетян, усувала із свідомости всі інші події, а сама займала їх місце — хоч вона також була щоденна й повсюдна. Алеж була вона сильніша від усіх інших!

Бо й булож це військо! Сотня — мов ціла армія. Така сила пробивалася з римських жовнярів. Маширувала сотня з залізними шеломами на головах, із щитами в лівій руці, зі списами в правій руці — а тіла мов витесані з граніту. Здавалося, що вулиця вгинається за ними й перед ними. Вони ж заповідали, а світ мусів коритись перед їх силою... Відмірений такт ходу, сильний одночасний стук ніг, одностійна постава — гіпнотизували глядачів... Маширували римські жовняри, а здавалося: що вони стоять на місці, що зовсім не рухаються, але чорна буря з правильними громами вилітає з під їх ніг, і все довкола трясеться... Двісті ніг — як дві ноги, як дві кам'яні скелі, що служили наче дві довбні, яких удари правильно чергувались під крилами римського орла...

Будились від цього маршу *beati possidentes* — *cives romani*, й знуджені перевертались на своїх ліжках та з просоння нагадували собі: Ага! Наша сила! Наше військо!... Спім безпечно!...

Вони добре знали: що в той самий час це так само діється в Ефезі, в Атенах, у Римі, в Галії, в Британії, в Іспанії, в Африці — всюди. Римське військо мов залізні грубезні обручі стискали й держали в суцільній єдності всі пестрі краї та народи римської світової імперії.

І здавалося своїм і чужим: Ні, ці обручі не тріснуть ніколи! Нема проти них сили, нема на них іржи!

Певний себе Мілет споглядав у море, й питався моря: Чи я не гарний? Чи не сильний? Чи не багатий? Чи не щасливий? Чи не маю всього, що тільки можна мати?

Міжтим у цирку в клітках ревіли льви, тигри, медведі: Ми голодні! Вчорашня пожива зникла без сліду — нової дайте! Дайте нам мяса! Коли не людського, то звірячого!...

Глядіятори вправлялися в свої смертельній штуці: як чужий удар відбивати, та самому противника пробити, розтяти? як собі хліб, а глядачам утіху справляти — мордуванням людей?

Нещасні невільники придушували в собі серце: Мовчи! Для тебе нема життя! Миж раби — не люди!... А серце стогнало: Алеж бо я людське серце!

Civis romanus ледви-не-ледви пробудився, й роздумував: Якби розвеселитись? У золоті, в порфірі, в цвітах, у багатстві, якого нинішні люди й уявити собі не можуть, він почувався вбогим: »Ет, що мені цей нужденний Мілет! Десять глядіяторів — дурниця для дітей! О, колиб то мені до Риму дістатись! Там глядіторів ціла армія висту-

пає! Ціла арена кровава! Сотні трупів! Там життя!«... Втома, пересит, гниль душі — це було те, чим мучився *civis romanus* у Мілеті, в Ефезі, в Атенах, у Римі — всюди. Буйне збіжжа вилягло, й стало гнити... Пережита природа тратила чуття. Й треба було чимсь сильним дразнити її, щоб обізвалась і давала знати: що вона ще живе... Кровавий цирк, вишукані дивовижі, щодня нові, протиприродні видумки, оргії — це була та отрута, котра як-так протиділяла отруті, що проникала римське життя... Бо для затроєного тіла тільки отрута — бодай до часу може бути ліком.

І німою мовою відповідало море Мілетови: Гарний ти з лиця! Але що там у середині в тобі?... Чую рев левів, тигрів, медведів... Чи в тобі пустиня?

А Мілет нишком засумував, коли собі це нагадав: Якийсь черв'їсть мене, доскулює мені... Заживаю ліків, про які тільки довірюся — та нічого не помагають! А впрочім — як кождий недужий, очікую ратунку — хочби й чуда!...

Воно якось так у світі буває, що противні голоси доповнюють. Ніякий рух у суспільности, ніяка надія, ніяке прочуття в душі не є зовсім безпідставні.

Тогож ранка в Мілеті йшла до морської пристані дружина з кільканайцятьох людей. Самі муштини, переважно старші (лише три жінки йшли за ними оподалік — немов крадькома). По їх убранню було видно: що це жиди. А по їх лиці було видно: що вони цілу ніч пробули в молитві. Ці люди сторонили від усіх інших, заняті самі між собою якоюсь дуже важною річчю. Були сумні. Одначе якась внутрішня, притаєна а постійна радість життя пробивалась через той їх сум. Видно було: що не римська імперія зродила їх душі, але хтось інший... Один був між ними, котрий їх зібрав, котрий володів їх душами, котрий був причиною їх смутку й радости. Він ішов по середині, а всі наче липли до нього.

Був це апостол Павло. А ті, що його супроводили, були його «діти в Христі» — перші християнські священники й єпископи з Мілету й з Ефезу. Павло відїзджав до Єрусалиму, і вони супроводили його до корабля. Через цілу ніч тай тепер по дорозі утверджував їх Павло в новій науці: як їм ходити по дорогах «нового світа»...

А тепер це я, звязаний Духом, іду до Єрусалиму, не знаючи: що в ньому приключиться мені; тільки Дух Святий свідчить мені по всіх містах, кажучи: що кайдани й горе мене ждуть. Та я не вважаю мого життя

за дорожше від себе, щоби тільки скінчити дорогу й службу, котру приймив я від Господа Ісуса, щоби засвідчити Євангелію ласки божої. І тепер це я знаю: що більш не побачите мого лица ви всі, між котрими я ходив, проголошуючи царство боже...

Ось тим жури́в Павло свою дружину, і вона на ці слова розплакалась дуже — так, що Апостол ледви опанував гірке ридання вірних. Але це було ще в хаті А на дорозі Апостол потішав свою дружину: — Не будьте як погани, що не мають надії... Всім нам треба явитись перед судищем Христовим, щоб кожний приймив по тому, що ділав, доки був у тілі, добре або зле... Мені смерть здобуток... Хочу розлучитися з тілом, щоби бути з Христом... Бо як Господь Ісус сказав: Не збирайте собі скарбів на землі... Минає образ цього світа, не маємо тут місця для пробування, але майбутнього ждемо... Людське око не бачило, вухо не чуло й через думку чоловікови це не перейшло, що Бог уготовив тим, що його люблять...

Зносіте отже з надією й з подякою все, бо марне наше терпіння супроти такої нагороди... Вишукуйте в життю те, що чесне, що добре, що похвальне; і мир божий, що перевисшує всякий ум, буде з вами... В убожестві багаті, в багатстві покірні, повні любови,

всім задоволені... Як повалені, але не побиті; як умираючі, а живі... Мусимо ми сильні брати немощі немічних на себе, бо й Христос не прийшов, щоб йому служили, але щоб він послужив усім... Як і сказав: Хто з вас хоче бути перший, нехай буде всім слуга... Нема бо в Христі панів і рабів, але всі Христові... Не будьте тілесні, але духові, бо тілесні думають тільки про тілесне... Бо тіло тлінне, й не йому царства божого наслідити... Пам'ятайте, що ми проповідуємо Христа розп'ятого, котрий для жидів соблазнь, для поган посміховище, а для нас, що шукаємо царства божого, божа премудрість і сила... Погляньте на мене... Пробував я в трудах пребогато, у вязницях премного, в раках без міри, при смерті почасто. Від жидів пять разів по сорок без одного приймив я, тричі палицями мене бито, раз каменовано мене, тричі корабель розбився зі мною, ніч і день пробув я в морській глибині... Але все я можу в Христі, що мене спомагає... Пам'ятайте: що сила в немочі звершується... Коли я немічний, тоді я сильний... Не шукав я вашого — ось ці руки живили мене... І ви так робіть!

Скиньте зі себе старого чоловіка, гріховного, а зодягніться в нового чоловіка, для котрого гріх буде недоступний... Бо котрі в Христа охрестилися, в Христа зодяглися... І не є вже самі свої, але члени

таємного тіла Христового... Ви є храмом Духа Святого... Браття, перед Богом у Христі говоримо... Нічого не можемо проти правди, але за правду.. Будуйте, а не руйнуйте... Наконець, браття. радуйтеся, всовершуйтеся, заохочуйтеся, будьте одної думки, мирно жийте, а Бог любови й мира буде з вами на віки...

Коли Павло так говорив, душа його дружини росла й перелицьовувалась — як здорова клітина, непомітна для людського ока, таємним, непонятливим способом, творчою божою силою буяє, ділиться, й творить нові клітини, що взаємно доповнюютья, й з часом повстає з того ціле живе єство. Ввійшла ця душа в себе, до первісних складників буття, й пручалися в ній усі творчі сили. І як радій викидає з себе цілі струї своїх первісних складників, тай світить, а не вичерпується, так і ця душа світила, а не вичерпувалась. А було це світло не з цього світу.

Прохожі не звертали уваги на Павлову дружину. Малиж вони »свої« очі, котрими на цій дружині нічого не спостерігали. А як котрий і звернув увагу, то собі подумав: »От якісь жидиська зібрались!« — Мілет ще не почував у собі ніякої дивної зміни, бо вона покищо була надто дрібна,

Але сонце на небі нетерпеливо шукало за місяцем, щоб його сповістити: Братіку! На землі новина! Бачу жерело нового світу... От там ця чорна цятка в Мілеті, що посувається до моря!... Шкода, братіку, що ти в день спиш — а то побачивби!... Розплющи-но свої сплячі очи, може побачиш!... Ось там ця мала дружина, що посувається до морської пристани... Бачиш?... Їх будучність!... Нічим для них залізо, мечі, списи, твердині, військо... Їх душа — їх будучність!

О Г Л А В:

	Стор.
1 Мойсей передумується	5— 20
2 Наречена смерти	21— 37
3 Самсонова любов	38— 59
4 Ілія, пророк божий, сумує	60— 70
5 Діло Мататії Макавея	71— 84
6 Проти волі народу	85—105
7 Батьки народу	106—119
8 Посол з неба	120—152
9 Коли новий світ родився	153—163

Того-ж автора

В бачванському діалекті:

З могого валала [поезії]. Жовква 1904 [вичерп.]

Граматика бачвансько-рускей бешеди. Срем. Карловци 1923.

Єфтайова дзивка (трагедия на 5 акти) Срем. Карловци 1924.

В хорватській мові:

Romance i balade. Zagreb 1907 [вичерп.]

Žumberak. (Gorske simfonije) Zagreb 1911 [вичерп.]

Trenuci [в місячнику »Prosvjeta«] Zagreb 1914.

В латинській мові:

De principiis cognitionis fundamentalibus. Leopoli 1913. [вичерп.]

В українській мові:

Шевченко з релігійно-етичного становища. Львів 1913. [вичерп.]

У відповідь проф-ові Станиславові Смольці з нагоди його книжки »Die reussische Welt«. Львів 1917.

- Встань Україно!** (Пісні неволі й визволення.) Львів 1918. [вичерп.]
- Границі демократизму.** [Соціологічні студії]. Львів 1919. ціна 4 злп.
- Помершій донечці** (Поезії). Львів 1921. ц. 50 с.
- Пісня Богіві.** (Вічна драма чоловіка). Львів 1922. ц. 2 злп. [твір перекладено на німецьку мову].
- Ломання душ** (з літературної критики). Львів 1923. ц. 1 зл. 50 с.
- Великі люди.** (Оповідання). Львів 1924. ц. 3 злп.

Печатається:

- Три розправи про пізнання.** (Свідоме й несвідоме в пізнанню, Жерела суб'єктивних поглядів. Пізнання зовнішнього світа).
- Границі вселенної.** (Метафізична розправа).
- Християнська апологетика.** (Узасаднення й оборона християнського світогляду).

Бібліотека „ЛОГОС“

досі вийшли:

- Орест Петрійчук* — Про це що люблю я — еротика ц. 1 з. 60 с
Степан Семчук — Метеори — поезії ц. 1 з. 20 с.
Меріям — Вечірні смутки — поезії ц. 1 з. — »
Гавриїл Костельник: Великі люди — оповідання ц. 3 з. — »
Микола Голубець — Лука Долинський — монографія з ілюстр. . ц. 3 з. — »
Василь Лімниченко — Клонюсь — лірики ц. 1 з. 20 с.

Кожна книжка видана люксово на кращім папері, прикрашена кольоровою вінетю Павла Ковжуна.

Замовляти по адресі:

Літературно-видавничий Інститут „ДОБРА КНИЖКА“

Львів, ул. Содова 4.

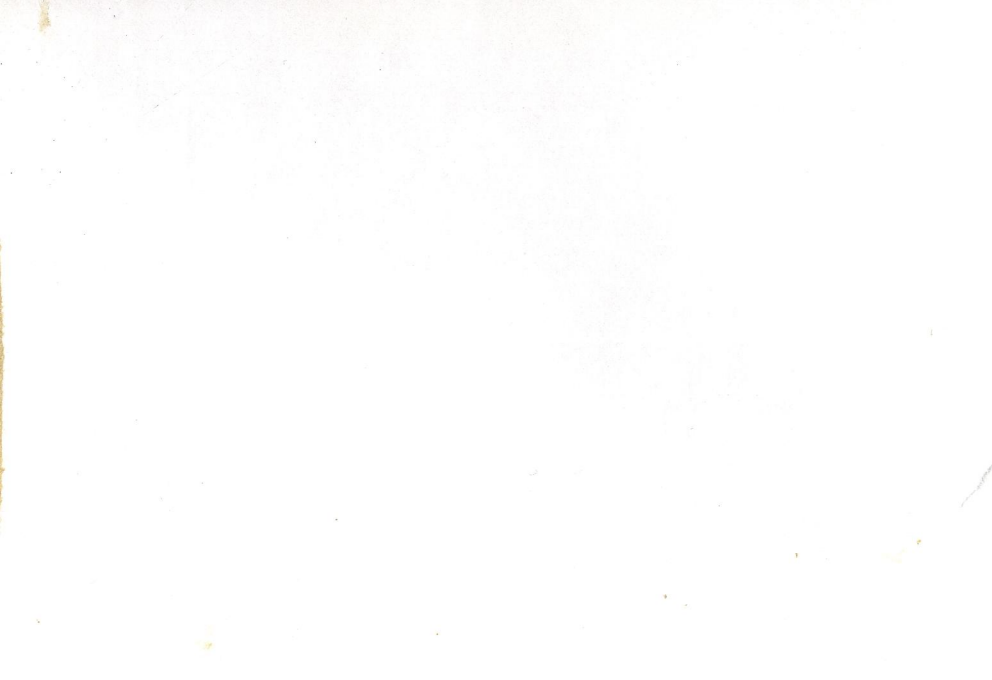
4,89

(198)

2889

P.A.

РЛ 2889у

Г. Ностельник

Великі люди

